

Univerzita Palackého v Olomouci

Filosofická fakulta

Katedra sociologie a andragogiky

ZADLUŽENOST VE VYLOUČENÉ LOKALITĚ

INDEPTEDNESS IN THE EXCLUDED AREA

Bakalářská diplomová práce

Helena Holubová

Vedoucí bakalářské diplomové práce : Mgr. Vladislava Závorská

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 27. března 2012

.....

vlastnoruční podpis

OBSAH

Úvod.....	4
1 Sociální exkluze.....	6
1.1 Co je sociální vyloučení.....	6
1.2 Dimenze sociálního vyloučení.....	8
1.3 Příčiny vzniku sociálního vyloučení.....	11
1.4 Osoby a skupiny vyloučením nejvíce ohrožené.....	12
2 Vyloučené lokality - kultura chudoby nebo romská otázka ?	14
2.1 Možná hlediska, jak se dívat na romskou problematiku.....	14
2.2 Existují romské komunity?	16
3 Kultura chudoby.....	17
3.1 Kultura v antropologickém pojetí.....	17
3.2 Lewisův koncept kultury chudoby.....	18
3.3 Klíčové problémy sociálně vyloučených.....	20
3.3.1 Zaměstnanost.....	20
3.3.2 Bydlení.....	21
3.3.3 Vymahatelnost práva.....	22
4 Zadluženost sociálně vyloučených obyvatel.....	25
4.1 Závažnost problému.....	26
4.2 Důvody zadlužování – dlužníci.....	27
4.3 Věřitelé.....	29
5 Dluhové poradenství.....	33
5.1 Občanské poradny.....	34
5.2 Možné překážky přístupu k sociálním službám.....	36
6 Šetření ve vyloučené lokalitě.....	39
6.1 Cíle a metody šetření.....	39
6.2 Operacionalizace hypotéz.....	41
7 Výsledky šetření.....	43
7.1 Průběh a výsledky šetření.....	43
7.2 Interpretace výsledků.....	49
Závěr.....	51
Použitá literatura.....	53
Seznam příloh.....	55

Úvod

„Všemi dostupnými prostředky zabránit vzniku lokalit s charakteristikami sociálního vyloučení“¹

Tuto radu dostávají zastupitelé obcí v příručce, která jim má pomoci ke kvalitnímu rozhodování v záležitostech, týkajících se občanů jejich obcí. Ukazuje, jaký problém vyloučené lokality představují.

Neméně zřejmá je ale skutečnost, že se nedaří uvedený pokyn v praxi naplňovat. Jména nejznámějších vyloučených lokalit, například Matiční ulice nebo sídliště Chánov, zná snad každý. Vyloučených lokalit je v ČR, dle výzkumu MPSV, okolo 300 a stále se rozrůstají.²

Z pohledu příslušníků majority je jádrem problému chování obyvatel vyloučených lokalit, jejichž velkou část tvoří příslušníci romského etnika.

Jak ale vypadá pohled z druhé strany pomyslné hranice? Jaké životní strategie volí sociálně vyloučení obyvatelé v reakci na svou situaci a jakým každodenním problémům čelí? Situaci obyvatel vyloučených lokalit je třeba nejprve rozumět, ne ji hodnotit.

V mé bakalářské práci budu největší pozornost věnovat zadlužení obyvatel vyloučených lokalit, jako stěžejnímu problému, který byl často na počátku jejich sestupu na dno společnosti a který jim brání z pasti chudoby a vyloučení uniknout.

Cíle mé práce jsou následující:

Zjistit, jak velká část obyvatel konkrétní vyloučené lokality je zadlužená. Druhým cílem je zjistit, jaká je informovanost obyvatel lokality o dluhovém poradenství a míru jejich zájmu toto poradenství využívat.

Doufám, že výsledky výzkumného šetření přispějí k zmapování této problematiky v Šumperku a budou využitelné v sociální práci se zadluženými klienty.

Bakalářská práce je rozdělena do sedmi kapitol.

1 ČERNOHORSKÝ, J.(editor). *Příručka pro člena zastupitelstva obce po volbách 2010*. Praha: Svaz měst a obcí České republiky, 2010, s. 97.

2 *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. MPSV
Dostupné z http://www.esfcr.cz/mapa/stav_CR1.html

V prvním oddíle budu využívat teoretický koncept sociální exkluze, který je vhodnou základnou pro definování sociálního vyloučení a všech dimenzí, ve kterých se vyloučení projevuje.

Ve druhé kapitole mé práce vysvětlím, proč problémy sociálně vyloučených obyvatel budu ve své práci chápat více jako problém chudoby než problémy příslušníků romského etnika. Následující kapitola se pak kultuře chudoby věnuje podrobněji.

Čtvrtá a pátá kapitola se bude věnovat hlavnímu námětu mé práce, tedy zadluženosti obyvatel vyloučených lokalit a sociálním službám dluhového poradenství.

V šesté kapitole mé práce přejdu do její praktické části.

Ke splnění cílů mé práce použiji jako techniku sběru dat standardizovaný rozhovor. V závěru práce shrnu výsledky, ke kterým jsem v rámci výzkumného šetření dospěla.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Sociální exkluze

Protože tématem mé práce je situace obyvatel sociálně vyloučené lokality, zaměřím se v první kapitole nejprve na definování sociálního vyloučení a také všem dimenzím, ve kterých se projevuje.

V této části své práce budu používat teoretický koncept sociální exkluze, který vyčerpávajícím způsobem mapuje skutečnost vyloučení.

Poskytuje tak úplnou představu, co všechno může být upřeno občanům demokratického státu v 21. století, počínaje celým nashromážděným kulturním bohatstvím společnosti, ke kterému je ale klíčem kvalitní vzdělání, až po základní pocit bezpečí, ke kterému vede vymahatelnost práva.

Na konci první kapitoly se pak krátce zastavím u důvodů, proč pro komplexní pochopení situace obyvatel vyloučené lokality tento koncept nedostačuje, a proč svá teoretická východiska doplním o koncept kultury chudoby.

1.1 Co je sociální vyloučení

Sociální vyloučení, nebo sociální exkluze, je dnes velmi užívaný pojem.

Souvisí to s tím, že ve společnosti ekonomicky vyspělých zemí dochází od poslední čtvrtiny 20. století ke stálému oslabování pout, které ji drží pohromadě. Mluví se o krizi sociálního státu a s tím souvisejícím zvyšováním sociálních nerovností.³

Sociální vyloučení je ale pojem velmi široký. Může tak zahrnovat naprosto rozdílné skutečnosti.

Vyloučení z většinové společnosti mohou být totiž i lidé, kteří se oddělili dobrovolně. Podle Mertonovy klasické sociologické teorie to mohou být jednotlivci, kteří jsou charakterizováni naprostým odmítáním hodnot společnosti, jak cílů, tak cest k nim vedoucích.⁴

Pod širokou definici sociální exkluze by se dokonce daly zahrnout i skupiny velmi bohatých lidí, kteří se také na životě většinové společnosti nijak nepodílejí. Jsou od ní také odděleny jak prostorově, tak i sociálně a celý jejich způsob života

3 KELLER, J. *Tři sociální světy*. 2. vyd. Praha: SLON, 2011, s. 9

4 MERTON, R. K. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: SLON, 2000 s. 166

a jejich možnosti jsou s ostatními naprosto nesouměřitelné.⁵

Ve své práci se ale budu zabývat jen těmi jevy, kdy jednotlivci nebo skupiny obyvatel byly vyloučeny z většinové společnosti nedobrovolně, a to směrem dolů.

Jsou to ti, kteří podle Dahrendorfa nemají žádné (nebo minimální) šance volby a žádné kulturní vazby ke zbytku společnosti.⁶

V angloamerických zemích se pro tyto skupiny vyloučených používal pojem „underclass“, dnes se používá už méně pro jeho pejorativní zabarvení.⁷

Na evropském kontinentu zavedený pojem sociální exkluze je naproti tomu neutrální. Je používán odborníky a srozumitelný také laické veřejnosti. K výhodám konceptu sociální exkluze patří také komplexní přístup, který zahrnuje všechny oblasti sociální reality.⁸

Z těchto důvodů budu koncept sociální exkluze používat jako teoretickou základnu v první kapitole mé práce.

Definice sociálního vyloučení

Sociální vyloučení může mít mnoho definic, všechny se ale shodují v tom, že se nejedná o statický stav, ale o stále probíhající proces. Jedna z možných definic zní:

„Sociální vyloučení je proces, v jehož rámci je jedinci či celé skupině obyvatelstva znesnadněn či zcela zamezen přístup ke zdrojům, pozicím a příležitostem, které umožňují zapojení do sociálních, ekonomických a politických aktivit majoritní společnosti.“⁹

Sociální vyloučení tedy není jen chudoba, je to také izolace, oddělení od hlavního proudu společnosti. Sociálním vyloučením postižení lidé už nejsou jen nejnižší na společenském řebříčku – nachází se již mimo společnost.¹⁰

Mareš vypočítává tyto nové rysy, které se k chudobě přidávají v postindustriální společnosti a které vedou k sociálnímu vyloučení, pokud se rozdíl mezi životními

5 KELLER, J. *Tři sociální světy*. 2. vyd. Praha: SLON, 2011, s. 62

6 DAHRENDORF, R. *Moderný sociální konflikt. Eseje o politice slobody*. Bratislava: Archa, 1991, s. 238

7 TOUŠEK, L. *Kultura chudoby, underclass a sociální vyloučení*. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 301

8 TOUŠEK, L. *Kultura chudoby, underclass a sociální vyloučení*. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 307

9 BALABÁN, Z. (editor). *Slabikář finanční gramotnosti*. 1. vyd. Praha: COFET, 2009, s. 65

10 BALABÁN, Z. (editor). *Slabikář finanční gramotnosti*. 1. vyd. Praha: COFET, 2009, s. 65

možnostmi velmi chudých lidí a těch druhých stane příliš velký. Jsou to:¹¹

- marginalizace, tj. postupné odsouvání ohrožených skupin na okraj společnosti, které na to reagují patologickým jednáním a nepřijímáním norem společnosti
- závislost na sociálním státu
- prostorová koncentrace chudoby
- oslabením tradičních institucí, například rodiny

1.2 Dimenze sociálního vyloučení

Ekonomické vyloučení, tedy vyloučení z trhu práce, je hlavním faktorem, který vede k ostatním dimenzím, tedy k vyloučení kulturnímu, politickému, symbolickému i prostorovému.¹²

Placená práce je totiž nejen zdrojem prostředků k obživě, ale i statusu, identity a sebevědomí lidí. Někdy už po krátké době po ztrátě zaměstnání se u nezaměstnaného změní celý jeho sebeobraz a dramaticky klesá jeho prestiž v očích rodiny a celého jeho sociálního okolí.¹³

Ekonomické vyloučení

Vyloučení z trhu práce je někdy úplné, je to nemožnost získat jakoukoli placenou práci. Jindy je částečné, jedná se pak o práci na částečný úvazek a za nízkou mzdu, nebo časté střídání krátkodobých a špatně placených pracovních míst s nezaměstnaností nebo práce na různé dohody a bez pojištění. Vzniká tak historicky nový jev – pracující chudoba, kdy přestože jedinec pracuje, neznamená to pro jeho rodinu ochranu před chudobou.¹⁴

Kulturní vyloučení

Kulturní vyloučení je upřením podílu na kulturních statcích společnosti, vyloučení ze systému vzdělávání a sociálních institucí. Celý systém školství je totiž nastaven tak, že vyhovuje pouze příslušníkům většinové společnosti. Škola

11 MAREŠ, P. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*. č. 3 (2000), sv. 36, s. 285

12 MAREŠ, P. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*. č. 3 (2000), sv. 36, s. 287

13 KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. Sociální práce s nezaměstnanými. In MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005, s. 305

14 KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2011, 2 vyd., s. 27

se tak podílí na prohlubování problému, když děti se sociokulturním znevýhodněním vyloučí z hlavního proudu vzdělávání, například do jiných škol.¹⁵

Podíl na tom má ale i stigmatizace vyloučených skupin. Odepření podílu na kulturních statcích společnosti se potom může odůvodnit tvrzením, že vyloučené skupiny ani nemají schopnost těchto kulturních statků, například vzdělání, nabývat.¹⁶

Politické vyloučení je situací, kdy se jedinci nebo skupiny nijak nepodílejí na politické moci ani o žádný podíl neusilují. Neúčastní se voleb, rezignují často nejen na prosazování svých politických, ale i občanských nebo základních lidských práv. Vyjadřují tak své přesvědčení, že nemohou mít žádný vliv na okolnosti svého života a nemohou udělat nic pro jeho zlepšení.¹⁷

Symbolické vyloučení

Při symbolickém vylučování jsou jedinci, nebo celé sociální skupiny, označeny jako cizí nebo deviantní, zkrátka odlišní od většinové populace. Toto jejich označení slouží pak příslušníkům majoritní společnosti jako symbolické potvrzování jejich statusu, ujištění o tom, že „my“ nejsme jako „oni“.¹⁸

V západní společnosti, která přikládá takový význam zaměstnání, je už sama nezaměstnanost důvodem pro stigmatizaci jedince, je to důkaz jeho selhání a nepotřebnosti.¹⁹

Symbolické vylučování je postaveno na zdůrazňování, někdy i konstruování odlišností menšiny od většinové společnosti. V tomto vylučování často hrají velkou a smutnou úlohu sdělovací prostředky, které se zaměřují jen na konflikty mezi takzvanými „slušnými občany“ a těmi, kterým se dá nálepka „nepřízpůsobivých“ nebo „společenských parazitů“.²⁰

15 *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti.* MPSV, s. 53

Dostupné z http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analyza_romskych_lokalit.pdf

16 RADOSTNÝ, L., RŮŽIČKA, M. Masokombinát Kladno: výzkumná zpráva. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. „Romové v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 256

17 MAREŠ, P. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*. č. 3 (2000), sv. 36, s. 293

18 MAREŠ, P. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*. č. 3 (2000), sv. 36, s. 287

19 MAREŠ, P. Nezaměstnanost jako sociální problém. Praha: SLON, 1998, s. 90

20 MAREŠ, P. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*. č. 3 (2000), sv. 36, s. 287

Sociální vyloučení (v užším smyslu slova) znamená absenci sociálního kapitálu, který je dán velikostí sítě kontaktů na jiné lidi. Tyto osoby tedy nemají přístup ke zdrojům, které závisejí na tom, jaké množství lidí a v jakém postavení osoba zná, do jakých sociálních sítí je zapojená.²¹

Osoby sociálně vyloučené mívají vazby jen na další jedince ve stejné situaci. Takové sítě jsou malou pomocí při hledání zaměstnání, protože v nich obíhají stále stejné informace.²²

Prostorové vyloučení

Pro území, které obývají sociálně vyloučené skupiny, se používá název vyloučená lokalita. Toto území může být různě velké, od celých městských čtvrtí až po jednotlivé domy. Většinou bývá od ostatní zástavby nějak oddělené, například průmyslovou zónou nebo frekventovanou silnicí, ale může být označené i symbolicky nějakým dehonestujícím názvem, dům nebo čtvrť je prostě špatná adresa.

Důležité je, že hranice vyloučené lokality si jasně uvědomují jak ti uvnitř, tak i ostatní obyvatelé města.²³

Vyloučeným lokalitám se budu více věnovat v samostatném oddíle.

Samozřejmě, u různých skupin je míra zastoupení konkrétní dimenze vyloučení jiná. K základním typům se může přidávat ještě **vyloučení z bezpečí** – vystavení větší míře zdravotních i jiných rizik, menší dostupnost pomoci, nebo **vyloučení z mobility** – kdy jedinci není umožněno změnit své místo ani prostorově, protože nikde jinde nenajde bydlení, ani změnit své sociální postavení²⁴.

21 JAKOUBEK, M. Přemýšlení „Romů“ aneb „Chudoba Romů“ má povahu Janusovy tváře. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. „Romové v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 333

22 Souhrnná zpráva o realizaci výzkumného projektu HS 108/03 „Dlouhodobý stacionární terénní výzkum sociálně vyloučených romských komunit“. MPSV, s. 10
Dostupné z <http://www.mpsv.cz/files/clanky/1727/zprava.pdf>

23 *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti.* MPSV, s. 10

Dostupné z http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analýza_romskych_lokalit.pdf

24 MAREŠ, P. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*. č. 3 (2000), sv. 36, s. 287

1.3 Příčiny vzniku sociálního vyloučení

Na **makroekonomické úrovni** se příčiny hledají ve strukturálním a institucionálním fungování společnosti. Jsou to hlavně změny na trhu práce v globalizujícím se světě, přechod od společnosti industriální na společnost informací a služeb a z toho plynoucí ztráta pracovního uplatnění pro nekvalifikovanou pracovní sílu. Další příčinou jsou také změny v demografických parametrech společnosti.²⁵

Do diskuse o sociálním vyloučení se ale zapojuje i mnoho dalších odborníků, kteří jsou samozřejmě ovlivněni tím, z jakých ideologických směrů vycházejí.

Z vyhraněně levicových pozic je vina připisována nenasytnosti světového kapitálu. Mnoho zastánců mají také koncepty, vycházející z opačných, tedy konzervativních a pravicových pozic. Ty hledají příčiny hlavně v charakteristikách samotných obětí vyloučení, v jejich neschopnosti nebo neochotě přizpůsobit se trhu práce, nebo dokonce v příliš štědrých sociálních dávkách.²⁶

Lokální příčiny

Strukturální příčiny zasahují celou západní společnost, ale na místních úrovních se k nim mohou přidávat příčiny další .

Většina lokalit, kde se koncentrují marginalizací postižení obyvatelé měst, se v ČR vytvořila a dále tvoří v období, které následovalo po roce 1990, kdy se režim změnil na tržně kapitalistický.²⁷

Předchozí režim mnoha způsoby zasahoval do svobod občanů: například trestal ty, kteří nepracovali, kontroloval kde a jak bydlí, často necitlivě zasahoval do života rodin a někdy i protiprávně porušoval práva rodičů ke svým dětem. Na druhé straně se ale o zajištění základních potřeb vždy postaral. Proto se část občanů na podmínky liberálního kapitalismu nebyla schopna dost rychle adaptovat a nedokázali tak zabránit svému rychlému sociálnímu propadu.²⁸

25 KELLER, J. *Tři sociální světy*. 2.vyd. Praha: Slon, 2011, s. 22-27

26 TOUŠEK, L. Kultura chudoby, underclass a sociální vyloučení. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. *„Romové v osídlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 303

27 *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. MPSV, s. 27

Dostupné z http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analýza_romskych_lokalit.pdf

28 UHLOVÁ, S. Dopady asimilační politiky vůči Romům z období reálného socialismu jako jeden z faktorů současného vytváření enkláv sociálně vyloučených obyvatel. In JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 231

Pro jiné rodiny byl počátkem jejich problémů zákon o nabytí a pozbytí státního občanství při rozdělení Československa na dva samostatné státy.²⁹

Některé z rodin, závislých na sociálních dávkách, se tak mohly náhle ocitnout zcela bez prostředků. Často se to stalo počátkem jejich destruktivního zadlužování.³⁰

Ke zhoršování situace vedla také bytová politika obcí, zejména:³¹

- řízené sestěhovávání neplatičů nájmu a lidí označených za problémové do ubytoven a holobytů
- vytlačování romských rodin z lukrativních bytů a domů v centrech měst a přidělování náhradního bydlení v lokalitách s vysokým podílem romských nebo sociálně a ekonomicky znevýhodněných obyvatel
- dobrovolné sestěhovávání chudých a nezaměstnaností postižených rodin do lokalit s cenově dostupným bydlením, protože pro ně neexistovala jiná nabídka.

1.4 Osoby a skupiny vyloučením nejvíce ohrožené

Jsou to, jako všude na světě, hlavně následující skupiny a jedinci:³²

- etnické menšiny a cizinci
- dlouhodobě nezaměstnaní
- osoby, které ukončily pobyt v nápravných zařízeních nebo v zařízeních náhradní rodinné péče
- osoby se zdravotním postižením
- rodiny matek samoživitelek, rodiny s mnoha dětmi
- těžce zadlužené rodiny

Je jasné, že riziko sociálního vyloučení stoupá u rodin nebo skupin, kde se tyto rizikové faktory sčítají, nebo dokonce vyskytují všechny najednou.

29 Zákon č. 40/1993 Sb., o nabytí a pozbytí státního občanství v ČR, ve znění pozdějších předpisů. Z 29. prosince 1992.

30 MIKLUŠÁKOVÁ, M. Stručný nástin důsledků zákona č. 40/1993 Sb., o nabytí a pozbytí státního občanství v ČR. In *Romové v české republice*. Socioklub 1999, s. 268

31 *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. MPSV, s. 27

Dostupné z http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analýza_romskych_lokalit.pdf

32 *Národní program Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení*. Česká republika. MPSV. Dostupné z <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/koncepce-romske-integrace-na-obdobi-20102013-71187/>

V ČR je sociálním vyloučením nejohroženější romská populace. Přestože neexistují a ani nemohou existovat přesná čísla, podle kvalifikovaných odhadů je ve většině vyloučených lokalit podíl romských obyvatel nadpoloviční, v některých se dokonce blíží sto procentům.³³

Na závěr první kapitoly se ještě krátce zdržím u konceptu sociální exkluze, který jsem až dosud ve své práci využívala.

Má také některé nevýhody. Je tak nekonkrétní, že některé problémy se v něm ztrácí, nemohou být jasně ohraničeny a definovány. Má také svou politickou rovinu, je to koncept používaný a prosazovaný Evropskou unií.³⁴

Podle Kellera také tento koncept opomíjí faktor moci a dominanci těch, kteří opravdu rozhodují, tedy finančního kapitálu. Místo rozdělení „nahore – dole“ nabízí rozdělení „uvnitř společnosti – mimo společnost“ a problém se tak redukuje na to, jak marginalizované skupiny zpátky do společnosti zařadit.³⁵

Hlavně ale tento koncept neříká nic o tom, jak konkrétně vypadá život vyloučených obyvatel, jaké strategie volí, aby přežili a jak se na své vyloučení adaptovali. A pokud tak činí, tak z pozice většinové společnosti, do které je třeba vyloučené integrovat – a z této pozice jejich chování nutně vypadá jako problémové a iracionální.

Proto jsem jako teoretickou základnu další části mé práce zvolila koncept kultury chudoby, který se zabývá zkoumáním právě těchto otázek.

Nejdříve se ale budu ve druhé kapitole krátce zabývat jiným problémem, důležitým pro teoretické ukotvení mé práce.

Je možné tento koncept kultury chudoby používat pro pochopení situace Romů ve vyloučených lokalitách, nebo jsou nutné nějaké specifické „romské“ přístupy?

33 *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti.* MPSV, s. 15

Dostupné z http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analýza_romskych_lokalit.pdf

34 TOUŠEK, L. *Kultura chudoby, underclass a sociální vyloučení.* In HIRT, T., JAKOUBEK, M. *„Romové v osídlech sociálního vyloučení.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 306

35 KELLER, J. *Tři sociální světy.* 2 vyd., Praha: SLON, 2011, s. 171

2 Vyloučené lokality - kultura chudoby, nebo romská otázka?

Je smutnou skutečností, že se v poslední době v naší republice vlivem tisku a televize konstruuje takový obraz situace ve vyloučených lokalitách, kdy se klade rovnítko mezi obyvatele vyloučené lokality a neplatiče a Romy. Je to samozřejmě obraz hrubě zkreslený, který posiluje vyloučení a stigmatizaci obyvatel.³⁶

Tento obraz ale má velký vliv na veřejné mínění. Využívají ho také nacionalistické a extremistické strany a skupiny a získávají tak pro své akce podporu mnoha obyvatel měst, kde dochází k rasovým konfliktům. Příkladem je mnoho, za všechny uvedu článek s názvem „Pochod proti Romům: Šli všichni, nejen extremisté.“³⁷

Protesty proti možnosti aplikovat antropologický koncept kultury chudoby na obyvatele vyloučených lokalit se ale ozývají i z druhé strany, například od romské politické reprezentace. Deetnizace problému je podle nich pokusem popírat výskyt rasismu v České republice, a toto popírání může být samo projevem nezáměrného rasismu.³⁸

Proto považuji za potřebné zdůvodnit, proč se v mé práci ani při mém výzkumném šetření ve vyloučené lokalitě nebudu zabývat etnicitou jejich obyvatel.

2.1 Možná hlediska, jak se dívat na romskou problematiku

Situace Romů v ČR je velmi složitá a neexistuje jednotný, a už vůbec ne jediný správný pohled. Je možné ale určit, které roviny a okruhy problémů jsou relevantní pro konkrétní společenskovední disciplíny nebo pro řešení konkrétního problému.

Situaci velmi komplikuje, že pojmy Rom nebo romská komunita (či dokonce romská mentalita) jsou často nedefinované, nebo používané v různých

36 RADOSTNÝ, L., RŮŽIČKA, M. Terénní výzkum v hyperrealitě. Poznámky k mediální konstrukci sociálně vyloučené lokality. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. „*Romové v osidlech sociálního vyloučení*“. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 205

37 Parlamentní listy ze dne 29. 8. 2011. Dostupné z <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Pochod-proti-Romum-Sli-vsichni-nejen-extremiste-206631>

38 LAUBEOVÁ, L., HRABAŇOVÁ, G., VESELÝ, I. *Sociální vyloučení a pokusy o deetnizaci Romů v České republice*. Přístupno z <http://www.blisty.cz/art/45789.html>

významech. Často se nerozlišuje, zda je jedinec Romem ve smyslu své sebeidentifikace, nebo jen ve smyslu antropologického typu, nebo mu dokonce bylo toto označení dáno jen jako stigma od majoritní společnosti.³⁹

Těmto nejasnostem někteří odborníci připisují i dosavadní malé úspěchy při integraci Romů – jsou zde totiž směřována tato hlediska:⁴⁰

– **etnoemancipační**

Snaha zachovat romskou kulturu, jazyk a folklor, dosáhnout uznání Romů jako svébytného národa

– **lidskoprávní**

Dodržování lidských a občanských práv, prosazování idejí multikulturní společnosti, problematika diskriminace (která v ČR nepochybně existuje). Tato problematika je v kompetenci Vlády ČR a jejich orgánů, případně orgánů činných v trestním řízení.

– **sociální**

Například problematika bydlení, výchovy dětí, občanského soužití. Tato problematika se ale týká jen části romské populace a řeší se na místní úrovni, velmi může pomoci kvalitní sociální práce.

Vzhledem k zaměření mého studia a tématu mé práce je pro mě relevantní jen hledisko sociální.

Míchání sociálních a etnických hledisek situaci dále zhoršuje. Přiznání jakýchkoli práv národnostních menšin by situaci nejchudších Romů stejně neřešilo, etnická práva nejsou práva sociální, důraz na ně by ale mohl vést k černobílému vidění a tím k ještě větší segregaci a stigmatizaci Romů⁴¹

Sociální práce se snaží řešit konkrétní problémy konkrétních lidí.

K specifickým rysům klientů, například k jejich etnicitě a dalším sociokulturním rozdílům, samozřejmě musí přihlížet. Nesmí ale těmito rozdíly jejich problémy vysvětlovat a v žádném případě se nesmí stát, aby je kvůli etnicitě klienta odmítala řešit.⁴²

39 MORAVEC, Š. Nástin problematiky sociálního vyloučení romských populací. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. „*Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 15

40 VÍŠEK, P. 60 let řešení romské problematiky – úspěch, či neúspěch. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. „*Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 167

41 KRIŠTOF, R. Romové, Evropa a mezinárodní instituce. In JAKOUBEK, M., HIRT, T. „*Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 119

42 MORAVEC, Š. Nástin problematiky sociálního vyloučení romských populací. In HIRT, T.,

Na situaci romských obyvatel vyloučených lokalit, kteří žijí v extrémní chudobě, mají bydlení, které nesplňuje ani ty nezákladnější standardy a jejich příjmy tvoří sociální dávky a nelegální činnost není nic specificky romského - ve stejné situaci jsou i neromští obyvatelé vyloučených lokalit.

Špatné definování problematiky ale vede k neporozumění a k chybným řešením⁴³

2.2 Existují romské komunity ?

Na neporozumění situaci ve vyloučených lokalitách se často podílí také nesprávně používaný pojem romská komunita.

Pro Romy je důležitější systém příbuzenství, než hledisko etnické. K jiným Romům, kteří jsou ale příslušníky jiné skupiny nebo dokonce zneprátelené rodiny, mohou mít horší vztahy než k neromům. A použití slovního spojení romská komunita k označení obyvatel sociálně vyloučené lokality je ještě problematičtější – to již není komunitou vůbec, ale nesourodým shlukem rodin a jednotlivců, který často vznikl spíše jako důsledek špatné bytové politiky obce.⁴⁴

Obyvatelstvo jedné malé vyloučené lokality, s kterým jsem se mohla dobře seznámit, tvořilo vedle několika romských rodin a dvou rodin smíšených také několik neromských obyvatel, například dlouhodobě nezaměstnaný muž s psychickou nemocí nebo mladá žena, která po opuštění výchovného ústavu neměla kam jít. Nespojovalo je nic víc, než právě jen situace vyloučení, ze které se nebyli schopni vlastními silami dostat.

JAKOUBEK, M. „*Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 49

43 KRIŠTOF, R. Nezamýšlené důsledky podpory „romské integrace“. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. „*Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s.167

44 HIRT, T. Romská etnická komunita jako politický projekt: kritická reflexe. In JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 83

3 Kultura chudoby

V úvodu této kapitoly především rozliším mezi pojmy chudoba a kultura chudoby. Dále budu definovat kulturu v antropologickém smyslu a popíšu hlavní znaky kultury chudoby. Také krátce zdůvodním, proč existence velkých a rozvětvených rodin u romských obyvatel vyloučených lokalit není s kulturou chudoby v rozporu.

Na závěr kapitoly podrobněji rozeberu ty aspekty života obyvatel ve vyloučené lokalitě, které jsou podstatné pro splnění cílů mé práce. Jsou to: logika ekonomického chování obyvatel v kontextu vyloučené lokality, dále jejich nedůvěra k oficiálním institucím a také stížená vymahatelnost práva v těchto lokalitách.

Jako příklady budu uvádět ty rysy ekonomického chování obyvatel vyloučených lokalit, které jsou od příslušníků majority nejvíce kritizovány. Přitom je naprosto pomíjena skutečnost, že sama společnost vytváří situaci, že jen toto chování je pro vyloučené výhodné a jakákoli změna je extrémně obtížná.

Chudoba je nedostatek hmotných prostředků. Je to jen konstatování stavu nedostatku něčeho, vyskytuje se ve všech historických obdobích i ve všech zemích, někdy u jednotlivců, jindy u celých skupin obyvatel. Chudobou v tomto smyslu může být v některých zemích postižena velká část obyvatelstva a nemusí tento stav prožívat těžce a reagovat na něj zlobou a beznadějí. Chudoba může někdy být i stav dobrovolně zvolený.⁴⁵

Důležité je, že ani extrémní nedostatek hmotných prostředků nemusí vždy znamenat marginalizaci a neúčast na životě komunity a společnosti.

Některá společenství, například příslušníci nejchudších kast v Indii, které žijí v chudobě celé generace, se vyznačují velkou sociální organizovaností a jejich příslušníci netrpí žádnými pocity vykořeněnosti a negativismu.⁴⁶

45 JELÍNEK, I. Chudoba a bída. In MAREŠ, P. *O chudobě v české a slovenské společnosti*. Brno: Masarykova universita, 1995, s. 141

46 LEWIS, O. Kultura chudoby. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. „*Romové v osidlech sociálního vyloučení*“. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 408

3.1 Kultura v antropologickém pojetí

Kultura chudoby, o které bude pojednávat následující podkapitola, je opravdu kulturou v tradičním antropologickém pojetí.

Jeden z učebních textů antropologie definuje kulturu jako „celistvý systém významů, hodnot a společenských norem, kterými se řídí členové dané společnosti a které prostřednictvím socializace předávají dalším generacím.“⁴⁷

Každá kultura tedy svým nositelům dává návod, jak v různých situacích jednat a také co mohou očekávat od ostatních. Přitom platí, že žádná z kultur není úplně bez vlivu okolního světa, přejímá z něho různé prvky. Ty ale nemusí narušovat její systém, protože v nových souvislostech mohou dostávat nový význam.⁴⁸

Příkladem takových prvků mohou být zbytky tradičního romského způsobu života, například důležitost systému příbuzenství. Při dřívějším kolektivním způsobu života Romů zabraňoval sociálnímu propadu jedince, ale v prostředí kultury chudoby má efekt právě opačný.⁴⁹

Také platí, že návody k jednání, které kultura jedinci dává a které jsou v daném prostředí samozřejmé, se z pohledu jiné kultury mohou zdát divné nebo mohou být hodnoceny jako amorální.⁵⁰

3.2 Lewisův koncept kultury chudoby

Kultura chudoby je subkulturou západního společenského uspořádání.

Vzniká jen tam, kde jsou současně splněny určité podmínky. Jsou to⁵¹:

- existence peněžně tržní ekonomiky a dále situace nedostatečné zaměstnanosti a nízké mzdy pro nekvalifikovanou sílu
- celospolečenské poměry, kdy je kladen důraz na osobní úspěch jedince, který se pozná podle dosaženého majetku, kdy neúspěch je připisován malé snaze nebo osobní méněcennosti a zároveň společnost takovým lidem nedokáže nabídnout dostatečnou pomoc
- systém nukleární rodiny, neexistence širších, vzájemně se podporujících

47 MURPHY, R. F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON, 1998, s. 32

48 MURPHY, R. F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON, 1998, s. 35

49 SEKYT, V. Romské tradice a jejich konfrontace se současností. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 207

50 MURPHY, R. F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON, 1998, s. 37

51 LEWIS, O. Kultura chudoby. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 404

komunit s mnoha vazbami, jako jsou například rody .

Pokud jsou tyto podmínky splněny a navíc dojde k prostorovému vyloučení chudých a marginalizovaných lidí, rozvíjí se mezi nimi specifický způsob života – kultura chudoby. Je to jednak reakce na jejich vyloučení ze společnosti, a jednak adaptace, vyvinutí takových strategií, které jim pomáhají přežít a vyrovnat se s tím, že cesta vzhůru je jim odepřena.⁵²

Základní znaky kultury chudoby jsou:⁵³

- žádné vztahy mezi touto subkulturou a většinovou společností, žádné členství v jejich institucích, nezájem o politiku i o vzdělávání
- všeprostupující pocit negativismu a beznaděje, nedůvěra ve vlastní síly a k druhým lidem, nenávisť k policii, soudům i všem, kdo patří k vyšší společnosti, velká tolerance k porušování zákonů, životní strategie zaměřené jen na přítomnost
- jiný typ rodiny: málo formálně uzavřených sňatků, nestabilní partnerské vztahy, absence otců jako živitelů rodin i jako vychovatelů, malá ochrana dětství a časně zahájení pohlavního života
- ekonomické chování, které se odvíjí od chronické nezaměstnanosti a extrémního nedostatku, uzavřený ekonomický systém s půjčováním peněz na vysoké úroky a zastavováním osobních věcí

Důležité je, že tyto rysy jsou, přes lokální rozdíly, stabilní a vyskytují se v různých zemích a u různých etnik, ať už se místu jejich života říká ghetto, slum nebo vyloučená lokalita. V lidovém přesvědčení ale mohou být tyto rysy připisány etniku, které v tom konkrétním vyloučeném prostoru početně převažuje. Tytéž rysy, jako nezodpovědnost, sklony přežívat na sociálních dávkách a porušovat zákony, jsou v USA obecně připisovány černochům.⁵⁴

52 LEWIS, O. Kultura chudoby. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. „*Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 404

53 LEWIS, O. Kultura chudoby. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. „*Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 405

54 VÍŠEK, P. 60 let řešení romské problematiky – úspěch, či neúspěch. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. „*Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 195

K lokální rozdílnosti v životních strategiích obyvatel vyloučených lokalit patří v ČR, oproti tradičnímu Lewisovu konceptu, existence rozvětveného příbuzenského systému mezi romskými obyvateli lokalit. Je to zdánlivý rozpor, protože pro kulturu chudoby jsou typické malé rodiny a neexistence širších podpůrných sítí, které by tyto rodiny mohly využívat.⁵⁵

Podle mých zkušeností jsou v takové situaci typicky neromští obyvatelé vyloučených lokalit.

Systém příbuzenství romských rodin vytváří sice větší síť, ale všechny vazby této sítě jsou silné, tedy poutají k sobě příslušníky jedné rodiny, třebaže je to rodina široce rozvětvená. Prakticky žádné kontakty romských rodin nevedou ven z prostředí vyloučené lokality. Existence velkých romských rodin tedy jejím příslušníkům nijak nepomáhá, naopak se podílí na reprodukci kultury chudoby, na posilování odlišnosti od majoritní populace a vede k stále větší segregaci.⁵⁶

3.3 Klíčové problémy sociálně vyloučených

V této části práce vysvětlím, jaká je situace obyvatel vyloučených lokalit v přístupu ke vzdělání a zaměstnání, vyhovujícímu bydlení, právní a sociální ochraně. Jsou to, podle materiálu MPSV, klíčové oblasti, které zakládají jejich vyloučení ze společnosti.

Dále popíšu strategie, které volí jako reakci na tuto situaci.

3.3.1 Zaměstnanost

Většina dospělých obyvatel vyloučených lokalit nemá stálé zaměstnání a má malou naději, že je někdy bude mít.

Podílí se na tom mnoho faktorů, které se vzájemně kombinují a posilují, z nichž nejzávažnější je nízká vzdělanost. Nejčastějším typem vzdělání, které dokončili obyvatelé ve vyloučených lokalitách je zvláštní škola, dokončené odborné vzdělání nemá prakticky nikdo. Poptávka po nekvalifikované pracovní síle se ale stále snižuje⁵⁷.

55 JAKOUBEK, M. Přemýšlení „Romů“ aneb „Chudoba Romů“ má povahu Janusovy tváře. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. *„Romové v osídlech sociálního vyloučení“*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 404

56 Souhrnná zpráva o realizaci výzkumného projektu HS 108/03 *„Dlouhodobý stacionární terénní výzkum sociálně vyloučených romských komunit“*. MPSV, s. 9
Dostupné z <http://www.mpsv.cz/files/clanky/1727/zprava.pdf>

57 *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících*

Dalším faktorem je často špatný zdravotní stav těchto obyvatel a časté podléhání patologickým návykům, které je činí prakticky nezaměstnatelnými.⁵⁸

Za této situace je nejvýhodnější adaptací kombinace pobírání sociálních dávek s prací na černo, nebo s drobnou kriminální činností. Takto může rodina získat největší dostupný objem finančních prostředků.

Nelegálně získávané příjmy mají i další výhody: peníze jsou většinou okamžitě k dispozici a nikdo, tedy ani státní úředníci, nebo případní věřitelé, nemá přehled o jejich množství.⁵⁹

Není tedy výhodné ztrácet čas marným hledáním stálé práce ani přijímat příležitostné a krátkodobé pracovní příležitosti za minimální mzdu. Životní minimum rodiny s dětmi je totiž většinou vyšší, než kolik může vydělat jeden člověk, zaměstnaný na nekvalifikovaném místě.⁶⁰

3.3.2 Bydlení

V sociálně vyloučených lokalitách se většinou nacházejí malometrážní byty nižší kategorie, také celkový stav domů, dopravní obslužnosti a občanské vybavenosti je horší, než v ostatní městské zástavbě.⁶¹

Někdy ale za takto nevyhovující bydlení platí více, než platí nájemníci ostatních bytů ve městě. Důvodem je, že nemají na výběr, najít byt mimo lokalitu je skoro nemožné. Je to jednak kvůli přímé diskriminaci, kdy Romům, nebo obyvatelům určité lokality nikdo byt nepronajme, nebo také kvůli diskriminaci nepřímé, kterou představují různé obtížně splnitelné podmínky, které si majitel bytu klade, nebo příliš vysoká kauce.⁶²

Výsledek této situace je, že byty jsou často přeplněné, protože tam bydlí rodiny

v této oblasti. MPSV, s. 41

Dostupné z http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analyza_romskych_lokalit.pdf

58 *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti.* MPSV, s. 42

Dostupné z http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analyza_romskych_lokalit.pdf

59 HAJSKÁ, M., PODUŠKA, O. Práce na černo jako adaptace na sociální vyloučení.

In HIRT, T., JAKOUBEK, M. „*Romové v osidlech sociálního vyloučení.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 145

60 SIROVÁTKA, T. Déle trvající nezaměstnanost a chudoba u nás. In MAREŠ, P. *O chudobě v české a slovenské společnosti.* Brno: Masarykova universita, 1995, s. 76

61 *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti.* MPSV, s.30

Dostupné z http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analyza_romskych_lokalit.pdf

62 *Národní program Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Česká republika.* s. 15. Dostupné z <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/koncepce-romske-integrace-na-obdobi-20102013-71187/>

už dospělých dětí, nebo příbuzní, kteří o vlastní bydlení přišli.

Dále se budu věnovat fenoménu, který se vyskytuje u extrémně chudých romských rodin a silně ovlivňuje kvalitu jejich života, a to je „společné vlastnictví majetku“.

Tento jev popíšu v podkapitole, která se týká bydlení jen proto, že je zde nejvíce viditelný. Projevuje se ale stejně u jakéhokoli vlastnictví nebo přístupu k nějaké výhodě, například možnosti výdělků.⁶³

Společné vlastnictví majetku je způsob, jak se takové rodiny pojišťují proti výpadkům příjmů nebo ztrátě bydlení. Moderní způsoby pojištění jsou jim většinou nedostupné a riziko jakékoli ztráty je u obyvatel vyloučených lokalit ještě daleko větší, než u příslušníků většinové společnosti.

Proto je u romských rodin samozřejmostí poskytnout pomoc a bydlení příbuzným, kteří se dostali do problémů, protože nevědí nikdy, jestli se do stejné situace nedostanou také. Je to tedy reakce na extrémní nejistotu, ve které žijí, nemohou si dovolit se tohoto zajištění vzdát a nerozdělit se s příbuznými.⁶⁴

Na druhé straně ale kolektivní vlastnictví vede ke snížení individuální zodpovědnosti, nebo až k jejímu vymizení. Jedinci se prostě nevyplatí se snažit, například investovat své peníze a čas do oprav a údržby bytu, když se o vše musí dělit. Je totiž pravděpodobné, že čím víc ze svého investuje, tak ve stejném poměru se sníží příspěvek ostatních. Totéž platí o udržování společných prostor.⁶⁵

S problémy s bydlením ve vyloučených lokalitách souvisí úzce také problém dostupnosti právní ochrany a vymahatelnosti práva a s tím související naprostá nedůvěra vyloučených obyvatel v celý právní systém.

3.3.3 Vymahatelnost práva

Právo vyspělého státu by mělo být neutrální, tedy stejné pro všechny občany státu bez ohledu na jejich sociokulturní charakteristiky.

Obyvatelé vyloučených lokalit jsou ale v situaci, kdy se nemohou spolehnout ani

63 STEINER, J. Ekonomie sociálního vyloučení. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 221

64 STEINER, J. Ekonomie sociálního vyloučení. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 218

65 STEINER, J. Ekonomie sociálního vyloučení. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 221

na tak základní parametry práva jako je jeho předvídatelnost a vymahatelnost. Proto při svých každodenních rozhodnutích s platností právních norem moc nepočítají.⁶⁶

Příkladem tohoto stavu může být fenomén **neplatičství**.

Mnoho obyvatel vyloučených lokalit vidí situace, kdy některé rodiny dlouhodobě neplatí nájem, ale řízení o jejich vystěhování může trvat několik let. Jiné rodiny nájem platily, ale pod nějakou záminkou, například nutných oprav domu, nebo přímo důsledkem podvodu, kdy jim byly podstrčeny nevýhodné smlouvy, byly stejně vystěhovány do vyloučené lokality. Příčinná souvislost mezi neplacením a ztrátou bydlení se tak ztrácí. Ztráta bydlení tak může být vnímána jen jako prohra v loterii nebo zvůle úředníků města a placení nájemného pak nepatří v rodinném rozpočtu k prioritám.⁶⁷

Při placení služeb, vody a energií je také častá situace, kdy se spotřeba celého domu rozpočítává na jednotlivé nájemníky. Pokud jsou ale rozvody v havarijním stavu, nebo je část obyvatel domu připojena na černo, doplatek při ročním vyúčtování může být obrovský. Logickou reakcí na tento stav pak je, že černými odběrateli nebo dlužníky se stávají také ti obyvatelé domu, kteří by jinak byli ochotni platit.⁶⁸

Z těchto několika příkladů je patrné, že obyvatelé vyloučených lokalit jsou znevýhodněni jak při hájení svých práv proti příslušníkům majoritní společnosti, tak také v prosazování práva proti jiným obyvatelům téže lokality.

Obrana práv vyloučených proti příslušníkům majority

Při jednání s příslušníky majority je pro obyvatele vyloučené lokality handicapem jejich neznalost právních postupů a snížená funkční gramotnost. Často ani nerozumí listinám, které podepisují a neumí si představit následky, jaké jejich podpis může mít.⁶⁹

66 UHL, P. Právo a jeho účinky v sociálně vyloučených lokalitách s přihlédnutím k problematice diskriminace a ochrany před ní. In HIRT, T., JAKOUBEK, M., *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 77

67 RADOSTNÝ, L., RŮŽIČKA, M. Masokombinát Kladno: výzkumná zpráva. In HIRT, T., JAKOUBEK, M., *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 265

68 MORAVEC, Š. Nástin problematiky sociálního vyloučení romských populací. In HIRT, T., JAKOUBEK, M., *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 30

69 *Prevence zadlužování českých domácností s důrazem na sociálně slabé a vyloučené skupiny*

obyvatel. MV, odbor prevence kriminality, 2008, s. 5

Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/prehled-dokumentu.aspx>

Hledat pomoc u soudu je pak pro ně obtížně realizovatelné. Museli by mít vytrvalost, dostatek informací, sociálních kompetencí, financí a kvalitní právní zastoupení - tedy přesně to, co vyloučení obyvatelé postrádají.⁷⁰

Ani přístup k právu sociálního zabezpečení není bez problémů, je mylná obecně rozšířená představa, že vyloučení obyvatelé konstrukci sociálních dávek rozumí. Systém je pro ně příliš složitý a navíc se často mění. Žadatelé o dávky jsou tak často bezmocnými před šikanou úředníků, kteří jim mohou vracet žádosti pro drobné formální nedostatky, nebo vyžadovat obtížně získatelná potvrzení.⁷¹

Reakce obyvatel vyloučených lokalit na popsanou situaci je taková, že právo považují jen za represivní prostředek, který majorita používá vůči nim. Na policii a soudy se neobrací, a při jednání s úředníky dost často volí cestu podvádění a falšování údajů tak, aby bylo možné získat co nejvíce peněz při současné minimalizaci možností kontroly od státní moci.⁷²

Právo uvnitř vyloučené lokality

Na prosazování standardní úrovně ochrany práv jedinců uvnitř vyloučené lokality a na potírání nezákonného jednání, které ohrožuje jen vyloučené obyvatele a nijak neohrožuje zájmy majority, pak společnost prakticky rezignovala. Nejsou výjimkou situace, kdy se úředník nebo policie odmítne oznámením, které učinil obyvatel vyloučené lokality zabývat a čin, který by jinak byl trestný, označí jako „romský způsob chování“, nebo jako nějaké specifikum sociálně vyloučeného prostředí, které si mají jeho obyvatelé řešit mezi sebou⁷³.

Situace uvnitř lokality je tak ponechána živelnému vývoji a fakticky se toleruje stav bezpráví, nebo vznik nezávislých mocenských struktur, které prosazují svá vlastní pravidla. Jsou to ideální podmínky pro jakoukoli nezákonnou činnost, včetně vydírání a lichvářství.⁷⁴

70 UHL, P. Právo a jeho účinky v sociálně vyloučených lokalitách s přihlédnutím k problematice diskriminace a ochrany před ní. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. „*Romové v osidlech sociálního vyloučení*“. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 80

71 *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. MPSV, s. 43

Dostupné z http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analýza_romskych_lokalit.pdf

72 MORAVEC, Š. Nástin problematiky sociálního vyloučení romských populací. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. „*Romové v osidlech sociálního vyloučení*“. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 40

73 MORAVEC, Š. Nástin problematiky sociálního vyloučení romských populací. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. „*Romové v osidlech sociálního vyloučení*“. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 47

74 UHL, P. Právo a jeho účinky v sociálně vyloučených lokalitách s přihlédnutím k problematice diskriminace a ochrany před ní. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. „*Romové v osidlech sociálního*

V této kapitole jsem se věnovala kultuře chudoby, která se rozvíjí ve vyloučených lokalitách. Jejich obyvatelé tak sdílejí specifický druh zkušeností a životních strategií, které jsou platné právě jen v prostředí sociálního vyloučení. Mimo toto prostředí jsou kontraproduktivní a výrazně jim tedy brání toto prostředí opustit.

4 Zadluženost sociálně vyloučených obyvatel

Ve čtvrté kapitole se dostávám k hlavnímu tématu mé práce - zadlužení sociálně vyloučených jednotlivců a rodin.

Podrobný rozbor situace ve vyloučených lokalitách, kterému jsem se věnovala v předchozích kapitolách, je ale nutnou podmínkou pro porozumění situaci sociálně vyloučených obyvatel v celé její šíři.

Destruktivní zadlužování těchto obyvatel totiž není izolovaným problémem, ale je průvodním jevem života ve vyloučených lokalitách.

Zadluženost je složitý fenomén a rozsah mé práce vylučuje zmapování celé problematiky. Budu se tedy zabývat jen těmi jevy, které přímo souvisí s obyvateli vyloučených lokalit, pominu například pohled práva nebo složitosti finančního trhu.

V této kapitole zdůrazním závažnost tohoto jevu pro dlužníky i pro celou společnost. Dále se budu věnovat motivům, které vedou k zadlužení na straně dlužníků a také motivaci věřitelů, vysvětlím pojmy dluhová past a trvale udržitelný dluh.

Definování pojmu

Na úvod této kapitoly považuji za nutné definovat, jak budu pojem zadluženost používat.

Život na dluh je v současné době samozřejmou součástí života západní společnosti. Sám fakt zadlužení tedy nemusí být vždy negativním jevem, různé nástroje finančního trhu mohou naopak lidem pomáhat získat bydlení nebo dosahovat jiných subjektivně významných cílů. Problémem se stává až taková

vyloučení. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 88

výše závazků a dluhů, při které dlužník už není schopen splácet, tedy předlužení.⁷⁵

V tomto smyslu budu pojem zadluženost používat ve své práci, protože v případech obyvatel sociálně vyloučených lokalit jsou i relativně malé dluhy už předlužením, jak vyplývá z analýzy jejich situace, které jsem se věnovala v předchozí kapitole.

4.1 Závažnost problému

Zadluženost českých domácností a těch nejchudších obzvláště, je opravdu vážným problémem. Vyplývá to i z Národního programu Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení, kde byl problém předlužení označen jako jeden z nejpálčivějších, předcházení předlužení označeno za prioritu číslo jedna.⁷⁶

Předlužení je problémem jak sociálním, tak ekonomickým, protože předlužené osoby jsou demotivované legálně pracovat, jejich případný příjem by podléhal exekuci. Často jsou na dávkách hmotné nouze. Stává se ale, že také tento příjem jim věřitelé vezmou, někdy na dlužníky čekají přímo před výplatním místem. Dávky, které jsou určeny jako poslední záchrana nejchudších před pádem na úplné dno, se tak míjejí účinkem.⁷⁷

Zadluženost může být jak příčinou propadu jednotlivce nebo rodiny až na okraj společnosti, tak i jeho následkem, a z tohoto kruhu navzájem se podmiňujících souvislostí pak prakticky není úniku.

Například při problému neplatičství, o kterém jsem se zmínila ve třetí kapitole, může být rodina kvůli dluhům vystěhována z bytu s regulovaným nájmem do několikanásobně předražené ubytovny, kde nájem regulovaný není. Znovu ji tedy budou vznikat další dluhy. Kvůli tomu, že má dluhy, zase nemůže dosáhnout přidělení bytu s nájmem, které by byla schopna platit.

Tento bludný kruh může skončit až rozpadem rodiny, kdy děti končí v péči státu a dospělí na ulici.⁷⁸

Dluhová past

75 BALABÁN, Z. (editor). *Slabikář finanční gramotnosti*. 1. vyd. Praha: COFET, 2009, s. 64

76 *Národní program Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Česká republika*. MPSV, s. 8 Dostupné z <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/koncepce-romske-integrace-na-obdobi-20102013-71187/>

77 BALABÁN, Z. (editor). *Slabikář finanční gramotnosti*. 1. vyd. Praha: COFET, 2009, s. 69

78 UHL, P. Právo a jeho účinky v sociálně vyloučených lokalitách s přihlédnutím k problematice diskriminace a ochrany před ní. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. „*Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 35

Tímto termínem se označuje situace, kdy dlužník řeší splátku jednoho dluhu dalším dluhem, logicky vyšším, než byl ten předchozí. Většinou další smlouvy uzavírá v tísní, proto přistupuje na stále více nevýhodné podmínky.

Dostává se tak do dluhové spirály, stále roste počet věřitelů a tím i výše splátek navýšených o úroky, pokuty a úhrady nákladů prohraných sporů - problém se tak rychle stává neřešitelným.⁷⁹

Lidé v dluhové pasti jsou pak vystaveni obrovskému stresu. Neřeší už nic jiného, než jak sehnat další peníze a jak čelit útokům věřitelů a exekutorů.

Nezbývají peníze ani energie na nic, co nepatří k nejzákladnějším podmínkám pro přežití, o nějaké životní perspektivě se nedá mluvit.

Z výše uvedeného vyplývá, že bez řešení problému zadluženosti se nedá dosáhnout pokroku ani v jiných oblastech – zaměstnanosti, lepším bydlení, vzdělání, péče o zdraví.⁸⁰

Pro zdůraznění závažnosti problému nelze najít výstižnější vyjádření, než odpověď mladé ženy z vyloučené lokality, která mi na otázku, kolik jejich příbuzných je zadlužených, odpověděla bez rozmýšlení: „No přece všichni!“

4.2 Důvody zadlužování - dlužníci

Důvodů, proč se lidé destruktivně zadlužují, je samozřejmě mnoho. K těm základním patří:⁸¹

- malá finanční gramotnost
- žádné finanční rezervy pro neočekávané nebo nárazové výdaje
- neochota nebo neschopnost rozumně hospodařit, impulsivní nakupování nebo naopak pocitu bezvýchodnosti a život ze dne na den
- závislost člena rodiny na návykových látkách nebo gambligu

Jsou to přesně ty jevy, které charakterizují životní strategie obyvatel vyloučených lokalit, jak jsem podrobně psala ve třetí kapitole mé práce.

79 BALABÁN, Z. (editor). *Slabikář finanční gramotnosti*. 1. vyd. Praha: COFET, 2009, s. 343

80 HRUBÁ, K., STEJSKALOVÁ, E. *Právní rozbor k problematice zadlužování sociálně deprivovaných vrstev obyvatelstva*. Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/prehled-dokumentu.aspx>

81 BALABÁN, Z. (editor). *Slabikář finanční gramotnosti*. 1. vyd. Praha: COFET, 2009, s. 69

Finanční gramotnost je „soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana, které jsou nezbytné pro finanční zabezpečení jak jeho, tak i jeho rodiny v současné společnosti. Finančně gramotný občan se dokáže orientovat v problematice peněz a cen a odpovědně spravovat svůj rozpočet i své finanční závazky“.⁸²

Finanční gramotnost je obecně v České republice velice nízká.⁸³

Obyvatelé vyloučených lokalit jsou na tom pochopitelně nejhůře, lokalita je uzavřeným systémem, takže ani to minimum informací, kterými disponují příslušníci majority, se k nim nedostane. Zato se ale v tomto prostředí snadno šíří a udržují mýty a dezinterpretace. Příkladem může být mýtus, že strategie nepřebírání pošty a soudních obsílek je pro dlužníka výhodná – přitom je pravdou pravý opak.⁸⁴

Lidé, kterým chybí základní informace a kteří hlavně ani netuší, že jim nějaké vědomosti a dovednosti chybí, jsou pak snadnou obětí agresivní reklamy, která nadměrně zdůrazňuje jen snadnost přístupu k půjčkám a zamlčuje možné negativní důsledky.⁸⁵

Finanční rezervy

Často uváděná doporučení k vytváření finančních rezerv nejméně ve výši tří průměrných měsíčních příjmů,⁸⁶ zní v situaci obyvatel vyloučených lokalit spíše jako vtip, než realizovatelné doporučení. Sociální dávky, které jsou často jejich jediným pravidelným příjmem, se odvíjejí od životního minima, které už ze své definice pokrývá jen výdaje na nezbytné základní potřeby jednotlivce nebo rodiny.⁸⁷

Dalším důvodem, proč je pro sociálně vyloučení obyvatele skoro nemožné vytváření jakýchkoli rezerv pro nárazové výdaje, je problém „společného vlastnictví“, o kterém jsem psala ve třetí kapitole. Tlak na vzájemnou výpomoc je

82 BALABÁN, Z. (editor). *Slabikář finanční gramotnosti*. 1. vyd. Praha: COFET, 2009, s. 24

83 BALABÁN, Z. (editor). *Slabikář finanční gramotnosti*. 1. vyd. Praha: COFET, 2009, s. 23

84 HRUBÁ, K., STEJSKALOVÁ, E. *Právní rozbor k problematice zadlužování sociálně deprivovaných vrstev obyvatelstva*. s. 3

Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/prehled-dokumentu.aspx>

85 *Prevence zadlužování českých domácností s důrazem na sociálně slabé a vyloučené skupiny obyvatel*. MV, odbor prevence kriminality, 2008, s. 12

Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/prehled-dokumentu.aspx>

86 *Půjčujte si s rozumem – hlavně před Vánoci*. Občanské sdružení SPES.

Dostupné z <http://www.oprk.cz/ke-stazeni/>

87 Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů.

obrovský, žádosti o drobné i větší půjčky jsou v prostředí sociálně vyloučených prakticky každodenní, jak jsem byla mnohokrát svědkem.

Nezodpovědné nakupování

Problémem sociálně vyloučených rodin nejsou jen nízké příjmy, ale také neschopnost nakládat s nimi úměrně jejich výši. Často touží po vysokém materiálním standardu a nakupují zbytečné a nákladné věci do domácností, typicky drahou elektroniku.⁸⁸

Obrovským lákadlem je jak prodej na splátky, který umožňuje pořízení věci prakticky okamžitě, tak nákupní úvěrové karty. Přitom kreditní karty mohou přijít zákazníkům nevyžádaně poštou, nebo jsou jim přímo vnucovány před prodejny obchodních řetězců. Karty jsou pak často počátkem neřízeného zadlužování, protože snadnosti nakupování na kartu neukáznění lidé neodolají. Přitom většinou ani neznají podmínky splácení ani sankce při jejich nedodržení.⁸⁹

Tyto nákupy mají většinou emocionální podklad, slouží jako kompenzace pocitů méněcennosti, neřešených problémů a bezvýchodnosti života ve vyloučené lokalitě. Je to touha dopřát si v životě alespoň nějakou radost nebo snaha dopřát svým dětem to, co mají ostatní.

Nákupy mohou být také demonstrativní, například vlastnictví nejmodernějšího mobilního telefonu má dokázat dosažení určitého společenského statusu.⁹⁰

Z pohledu sociálně vyloučených obyvatel má ale toto chování určitou racionalitu – budoucnost je pro ně tak nejistá, černá a neovlivnitelná, že nemá cenu plánovat, ani odkládat uspokojování svých potřeb a přání.⁹¹

4.3 Věřitelé

Sociálně vyloučeným obyvatelům vznikají dluhy vůči mnoha subjektům.

Často dluží zdravotním pojišťovně, poskytovatelům služeb spojených s bydlením, dopravnímu podniku a mnoha dalším. Množí se také případy, kdy

88 JAKOUBEK, M. Přemýšlení „Romů“ aneb „Chudoba Romů“ má povahu Janusovy tváře. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. „Romové v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 331

89 KOPŘIVNÁ, J. Nenapadlo nás včas žádat o odložení splátek aneb Jeden příběh úplně obyčejného zadlužení. *Sociální práce*. č. 2/2009, s. 31

90 SCHAVEL, M., DREXLEROVÁ, B., LEKÁROVÁ, L. Zadlženost' a psycho-sociálna pomoc rodinám so sociálno-ekonomickými problémami. *Sociální práce*. č. 2/2009, s. 70

91 STEINER, J. Ekonomie sociálního vyloučení. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 223

dluhy vznikají už dětem, za které rodiče nehradí poplatky za svoz komunálního odpadu a ti se po dosažení zletilosti okamžitě stanou dlužníky.⁹²

Ve své práci se ale zaměřím na nebankovní společnosti, jejichž praktiky představují pro dlužníky větší nebezpečí. Často se stává, že právě dluhy spojené například s užíváním bytu řeší takzvanou rychlou půjčkou.⁹³

Obyvatelé vyloučených lokalit v naprosté většině nedosáhnou na přijatelně úročené půjčky od bank, navíc banky neposkytují půjčky menší než 15 tisíc Kč. Proto když potřebují rychle a naléhavě nějaké peníze, jsou odkázáni na půjčky a úvěry u nebankovních institucí.⁹⁴

Tyto společnosti se často klientele sociálně vyloučených přizpůsobily, a cíleně využívají její slabé stránky pro svůj snadný a vysoký zisk. Jedná se o takzvané **vykořisťující úvěrování**, které je v zásadě institucionální lichvou, protože používá podobné praktiky.⁹⁵

Jednotlivé společnosti se samozřejmě od sebe liší. Je zde velká variabilita, od společností, které sice účtují vysoké poplatky a úroky, ale za transparentních podmínek, až po ty společnosti, které se dopouštějí jasných podvodů.⁹⁶

Příklady nejkřiklavějších praktik:

- Nepřiměřeně vysoké úroky, množství různých poplatků nezahrnutých do RPSN, možnost jejich jednostranného navyšování nebo zavedení nových.⁹⁷
- Nepřiměřeně vysoké úroky z prodlení a pokuty – jsou společnosti, kde sankce při vynechání jedné splátky může dosáhnout polovinu původně půjčené částky i více.⁹⁸

92 Zjištěno na konzultaci s vedoucí Domova pro matky s dětmi v Zábřehu, dne 26. 8. 2010

93 HRUBÁ, K., STEJSKALOVÁ, E. *Právní rozbor k problematice zadlužování sociálně deprivovaných vrstev obyvatelstva*. s. 52

Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/prehled-dokumentu.aspx>

94 SYROVÁTKOVÁ, Š., MACHALÍČEK, J., CHRISTOVÁ, J. *Dluhová problematika*. Dodatek k 1. vyd. Plzeň: Člověk v tísni, 2008, s. 17

95 HRUBÁ, K., STEJSKALOVÁ, E. *Právní rozbor k problematice zadlužování sociálně deprivovaných vrstev obyvatelstva*. s. 5

Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/prehled-dokumentu.aspx>

96 HRUBÁ, K., STEJSKALOVÁ, E. *Právní rozbor k problematice zadlužování sociálně deprivovaných vrstev obyvatelstva*. s. 49

Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/prehled-dokumentu.aspx>

97 SYROVÁTKOVÁ, Š., MACHALÍČEK, J., CHRISTOVÁ, J. *Dluhová problematika*. Dodatek k 1. vyd. Plzeň: Člověk v tísni, 2008, s. 29 - 31

98 *Půjčujte si s rozumem – hlavně před Vánoci*. Občanské sdružení SPES, s. 7

Dostupné z <http://www.oprk.cz/ke-stazeni/>

- Zajištění úvěru směnkami, exekucním zápisem a jinými způsoby, které předem vylučují pro dlužníka možnost obrany
- Sjednání předem určeného rozhodce – samozřejmě osoby chránící pouze zájmy věřitele.⁹⁹
- Smlouvy o půjčce jsou konstruovány tak, že jim dlužník nemůže rozumět. Nebo jsou tak dlouhé a vytisknuté tak malým písmem, až je naprosto jisté, že si je nikdo nepřečte.
- Další možností je odkázat zájemce o půjčku na internetové stránky společnosti nebo nepůjčit smlouvu k prostudování vůbec.¹⁰⁰
- Vyloženým podvodem pak jsou praktiky společností, které nabízejí půjčku, případně oddlužení nebo přeúvěrování, kdy zájemce se ve skutečnosti žádného plnění nedočká, společnosti si jen nárokují vysoké poplatky za prozkoumání možnosti služby poskytnout.¹⁰¹

Sociálně vyloučení obyvatelé, kteří většinou nemají žádný majetek a mají skromné příjmy, nejsou na první pohled atraktivní zákazníci.

Proč se na ně tedy nebankovní finanční společnosti zaměřují?

Trvale udržitelný dluh

Společnosti, které půjčují sociálně slabým obyvatelům, často argumentují tím, že je to pomoc nejchudším, aby i oni měli přístup k získání peněžních prostředků. Vysoké marže jsou pak z jejich pohledu kompenzací zvýšeného podnikatelského rizika a nadstandardní péče o klienty.¹⁰²

A jak je to ve skutečnosti?

V České republice je přípustná exekuce některých sociálních dávek, nebo části z nich. Proto tyto exekuce představují pro věřitele naprosto jistý příjem. Protože jsou exekucí zabavené částky většinou malé, zaplatí se jimi sotva úroky a sankce.

99 HRUBÁ, K., STEJSKALOVÁ, E. *Právní rozbor k problematice zadlužování sociálně deprivovaných vrstev obyvatelstva*. s. 19

Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/prehled-dokumentu.aspx>

100 *Prevence zadlužování českých domácností s důrazem na sociálně slabé a vyloučené skupiny obyvatel*. MV, odbor prevence kriminality, 2008, s. 22

Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/prehled-dokumentu.aspx>

101 Občanské sdružení SPES. *Půjčujte si s rozumem – hlavně před Vánoci*. s. 3

Dostupné z <http://www.oprk.cz/ke-stazeni/>

102 HRUBÁ, K., STEJSKALOVÁ, E. *Právní rozbor k problematice zadlužování sociálně deprivovaných vrstev obyvatelstva*. s. 12

Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/prehled-dokumentu.aspx>

Pro věřitele je to výhodné, dluh zůstává a dlužník může takto platit celý život.¹⁰³

A nadstandardní péčí o klienty se myslí například pravidelné každotýdenní docházení do bytu dlužníka spojené s velkým psychickým nátlakem, vyhrožováním a snahou o zabavení jakékoli částky v hotovosti, kterou má dlužník u sebe.¹⁰⁴

Lichva

Do dokonalosti jsou tyto praktiky dovedeny při lichvě, kdy je vznik celoživotního dluhu přímo smyslem lichvářských půjček.

Lichva je sice trestným činem¹⁰⁵, ale málokdy se najde svědek, který by umožnil trestní stíhání lichváře, ti mají naopak často v prostředí vyloučené lokality vysoký status, jsou to často osoby, které z ní samy pocházejí.¹⁰⁶

U lichvářů si půjčují jen ti nejchudší a půjčky jsou nastaveny tak, že se dlužníkovi s velkou pravděpodobností jejich výše stále zvyšuje, protože podmínky splácení nedokáže plnit. Lichváři jsou známi tím, že si plnění závazků zajistit dokáží, když to nejde jinak, tak i násilím. Někdy mají

dlužníci takový strach, že je lze donutit například k trestné činnosti nebo k prostituci.¹⁰⁷

V této kapitole jsem konstatovala, že zadlužení těch nejchudších vrstev společnosti je velmi závažným problémem, který zatěžuje nejen tyto obyvatele, ale má negativní dopady na celou společnost.

Sociálně vyloučení obyvatelé mají mnoho handicapů, které společnosti a jednotlivci, zabývající se půjčováním peněz, dokáží dovedně využít. Na jejich straně je převaha moci, kterou dává jak dostatek finančních prostředků, tak vědomostí.

103 BALABÁN, Z. (editor). *Slabikář finanční gramotnosti*. 1. vyd. Praha: COFET, 2009, s. 141

104 HRUBÁ, K., STEJSKALOVÁ, E. *Právní rozbor k problematice zadlužování sociálně deprivovaných vrstev obyvatelstva*. s. 21

Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/prehled-dokumentu.aspx>

105 § 253 Zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

106 *Prevence zadlužování českých domácností s důrazem na sociálně slabé a vyloučené skupiny obyvatel*. MV, odbor prevence kriminality, 2008, s. 22

Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/prehled-dokumentu.aspx>

107 BALABÁN, Z. (editor). *Slabikář finanční gramotnosti*. 1. vyd. Praha: COFET, 2009, s. 135

Je zřejmé, že sociálně vyloučení a zadlužení lidé potřebují pomoc, a to pomoc dostupnou a bezplatnou. Aby ji ale dokázali vyhledat a využít, musí napřed vědět, že taková pomoc existuje. Těmito problémy se budu zabývat v další kapitole mé práce.

5 Dluhové poradenství

V této kapitole se budu napřed stručně věnovat dluhovému poradenství jako součásti systému sociální pomoci.

Dále se budu věnovat občanským poradnám, které nabízejí zadluženým a často mnohoproblémovým klientům bezplatnou odbornou pomoc.

Protože druhým cílem mé práce je zjistit, jak jsou obyvatelé vyloučené lokality o těchto službách informováni, přejdu pak k determinantám, které obyvatelům vyloučeným lokalit ztěžují přístup k odborné pomoci.

V úvodu kapitoly vymezím místo dluhového poradenství v systému sociálního zabezpečení.

Systém sociální pomoci, který je třetím pilířem sociálního zabezpečení v ČR, řeší situace hmotné a sociální nouze, které není občan schopen řešit sám, nebo s pomocí své rodiny. Subsystemem sociální pomoci jsou sociální služby.¹⁰⁸

Sociální služby jsou takové činnosti, kdy je zajišťována pomoc a podpora osobám za účelem sociálního začlenění. Jsou určeny pro osoby v nepříznivé sociální situaci, například z důvodu:¹⁰⁹

- věku
- nepříznivého zdravotního stavu
- krizové sociální situace

108 Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

109 §3 Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

- sociálně znevýhodňujícího prostředí
- životních návyků a způsobu života, vedoucího ke konfliktu se společností
- ohrožení práv a zájmů trestnou činností jiné osoby

Většina z výše vyjmenovaných důvodů se přímo vztahuje k situaci zadlužených obyvatel vyloučených lokalit.

Sociální poradenství¹¹⁰ patří mezi sociální služby a může se rozdělit na poradenství základní a poradenství odborné, přičemž základní poradenství je součástí všech druhů sociálních služeb.

Odborné poradenství je pak zaměřeno přímo na potřeby určité skupiny osob a zahrnuje také sociální práci s nimi, včetně terénní odborné práce.¹¹¹

Vzhledem k tématu mé práce se zaměřím jen na odborné dluhové poradenství.

Pro úplnost se musím zmínit, že kromě sociálních služeb může dluhové poradenství nabízet také mnoho jiných subjektů. K známým patří například občanské sdružení SPES, zaměřené kromě poradenství také na finanční vzdělávání.¹¹²

5.1 Občanské poradny

V poskytování odborného sociálního poradenství mají nezastupitelné místo občanské poradny, které jsou zřizovány nevládními neziskovými organizacemi. Občanské poradny, sdružené v Asociaci občanských poraden, nyní tvoří rozsáhlou síť - spolu s detašovanými pracovišti a kontaktními místy jsou dostupné už na 66 místech v ČR.¹¹³

Všechny občanské poradny poskytují odborné poradenství v 18 právních oblastech, včetně finanční a rozpočtové problematiky, sociální pomoci a sociálních dávek, bydlení, občanského soudního řízení a trestního práva. Poskytují tedy komplexní poradenství, které je pro klienty velice výhodné, jejich problémy jsou totiž vzájemně provázané.¹¹⁴

110 §37 Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

111 BALABÁN, Z. (editor). *Slabikář finanční gramotnosti*. 1. vyd. Praha: COFET, 2009, s. 72

112 SPES pomáhá zadluženým domácnostem a nabízí finanční poradenství. In *Sociální práce*. č. 2/2009, s. 7

113 <http://www.obcanskeporadny.cz/> ze dne 12. 3. 2012

114 BALABÁN, Z. (editor). *Slabikář finanční gramotnosti*. 1. vyd. Praha: COFET, 2009, s.

Kromě toho je ještě 20 občanských poraden specializováno přímo na dluhové poradenství. Jednou z nich je i poradna občanského sdružení Společně – Jekhetane v Šumperku, tedy v místě, kde budu realizovat svoje výzkumné šetření mezi zadluženými obyvateli vyloučené lokality.

Cíle a principy odborného poradenství

Poslání a cíle jednotlivých poraden se mohou částečně lišit, v závislosti na jimi definované cílové skupině obyvatel. Všem je ale společné základní poslání:

„A/ zajišťovat, aby občané netrpěli neznalostí svých práv a povinností, neznalostí dostupných služeb nebo neschopností vyjádřit účinně své potřeby,

B/ na základě analýzy problémů občanů upozorňovat příslušné státní a místní orgány na nedostatky legislativy a na neřešené problémy občanů, a tím přispívat k rozvoji a zlepšení služeb a fungování úřadů na místní a celostátní úrovni.“¹¹⁵

Dluhové poradenství, poskytované v občanských poradnách, se řídí těmito principy:¹¹⁶

- bezplatnost
- diskrétnost - poradci jsou zavázáni dodržovat mlčenlivost a klienti se mohou sami rozhodnout kolik údajů sdělí, mohou vystupovat také anonymně
- nezávislost - poskytování poradenství nejvyšší odborné úrovně nezávislé jak na postojích a názorech jak zřizovatele, jiných organizací a institucí, tak na názorech sociálního pracovníka
- nestrannost - služby jsou poskytovány všem klientům bez rozdílu, poradenství musí být vždy neutrální a bez toho, aby byl hodnocen klient nebo jeho jednání
- respektování - klientovo rozhodnutí je vždy respektováno, v práci s ním je kladen důraz na podporu jeho samostatného jednání, spolupráci s poradnou může kdykoli ukončit

111

115 http://www.obcanskeporadny.cz/images/stories/Ke_stazeni-verejne/Definice_OP/Definice_OP.pdf

116 http://www.obcanskeporadny.cz/images/stories/Ke_stazeni-verejne/Definice_OP/Definice_OP.pdf

Přestože jsou občanské poradny přístupné všem skupinám obyvatelstva, už v jejich stanovách je deklarována snaha vycházet vstříc potřebám těch nejzranitelnějších skupin v populaci, jako jsou osamělí rodiče, nezaměstnaní, lidé žijící na hranici existenčního minima a národnostní menšiny.¹¹⁷

Všechny tyto charakteristiky se v případě obyvatel vyloučených lokalit často setkávají, služby občanských poraden jsou tedy pro ně velice vhodné. Zaměstnanci poraden by mohli být těmi, kdo pomohou vyrovnávat handicapy zadlužených obyvatel vyloučených lokalit, které jim brání nalézat cesty k řešení jejich těžké situace.

5.2 Možné překážky přístupu ke službám občanských poraden

Základní překážka by mohla být přímo v kultuře chudoby, která se v prostředí vyloučených lokalit stále více upevňuje. Životním postojům a způsobům chování jejich obyvatel jsem se podrobně věnovala ve třetí kapitole, proto zde jen stručně shrnu nejdůležitější důvody.

Informovanost

Základním problémem by mohla být nedostatečná informovanost obyvatel vyloučené lokality o těchto typech sociálních služeb, stejně jako o všem, co se odehrává mimo lokalitu.¹¹⁸

Problémem už je najít účinný způsob, jak tyto informace do vyloučených lokalit dostat.

Běžný způsob propagace, tedy tištěné materiály, se zde příliš neosvědčuje.¹¹⁹ Přesto v něm některé poradny pokračují a informace o službách občanských poraden šíří především pomocí informačních letáků, jen občas doplněných článkem v místních novinách.¹²⁰

117 http://www.obcanskeporadny.cz/images/stories/Ke_stazeni-verejne/Definice_OP/Definice_OP.pdf

118 *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti.* MPSV, s. 84

Dostupné z http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analýza_romskych_lokalit.pdf

119 KOPŘIVNÁ, J. Člověk v tísní realizuje terénní sociální práci jako účinnou variantu dluhového poradenství. *Sociální práce*. č. 2/2009, s. 11

120 Zjištěno na mé praxi v OP Společně – Jekhetane v červnu 2011 a při konzultaci s pracovníci organizace RES-SEF, o.s., v říjnu 2011.

Obyvatelé vyloučených lokalit, obzvláště Romové, nejsou ale zvyklí přijímat informace v tištěné podobě, navíc mohou mít potíže s jazykem, kterým jsou psané tiskoviny, pocházející z majoritního prostředí.

Jazykem části romské populace je romský etnolect češtiny, tedy jazyková varieta češtiny s prvky romštiny a slovenštiny. Obyvatelé vyloučených lokalit se často omezují jen na toto důvěrně známé prostředí, kde se pomocí sdíleného jazyka posiluje jejich příslušnost ke skupině.¹²¹

Klesá tím ale jejich schopnost dobře rozumět spisovné češtině, která obsahuje odborné výrazy nebo složitější souvětí. Mám vlastní zkušenosti s tím, že jsem žádána o vysvětlení obsahu dopisů, které přišly romským rodinám od soudu nebo od městského úřadu.

Nedůvěra k institucím majority a všem jejím příslušníkům.

Tato nedůvěra představuje, podle terénních sociálních pracovníků, největší překážku vůbec a je často důvodem, proč klienti své problémy neřeší nebo je neřeší včas. Vyhýbají se kontaktu s majoritou, dokud je to možné, radši čekají, že se stane nějaký zázrak. Tato nedůvěra je tak rozšířená, že by ji mohla zvrátit jen pozitivní zkušenost někoho známého nebo z rodiny. To je ale těžké, klienti přijdou do poradny většinou pozdě.¹²²

Kriminalita a jiné sociálně patologické jevy

Pokud v lokalitě dojde k většímu rozšíření patologických jevů jako je gambling, užívání drog nebo pouliční kriminalita, obyvatelé mají logicky malý zájem o navazování jakýchkoli kontaktů s pracovníky majoritních institucí, včetně sociálních pracovníků.¹²³

Na sociální služby se pak neobrací, nepovažují je za nástroj, který by mohl jejich problémy řešit. Pohybují se v začarovaném kruhu – například drogová závislost některého člena rodiny může být příčinou jejich pádu do dluhové pastí, zároveň ale distribuce drog může být možností, jak nějaké peníze získat.¹²⁴

Vliv mohou mít i všechny další skutečnosti, charakteristické pro vyloučené

121 BOŘKOVCOVÁ, M. Romský etnolect češtiny. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 306

122 KOPŘIVNÁ, J. Člověk v tísní realizuje terénní sociální práci jako účinnou variantu dluhového poradenství. *Sociální práce*. č. 2/2009, s. 11

123 URBAN, D., KAJANOVÁ, A. Sociální práce v sociálně vyloučených lokalitách se zaměřením na prevenci sociálních patologií v praxi – České Budějovice. *Sociální práce*. č. 2/2009, s. 56

124 KELLER, J. *Tři sociální světy*. 2. vyd. Praha: SLON, 2011, s.108

lokality. Jsou to například pocity beznaděje a fatalismu u jejich obyvatel, kteří nevěří, že mají nějaký vliv na okolnosti svého života.¹²⁵

Projevuje se také vliv „společného vlastnictví“, kdy předmětem takového vlastnictví jsou i peníze z půjček. Půjčku si na sebe vezme ten člen široké rodiny, který má buďto nejméně dluhů, nebo si dovede nejméně představit následky takového zadlužení. Dluhy pak neřeší nikdo, protože za ně nikdo necítí osobní odpovědnost.¹²⁶

Závěrem této kapitoly chci konstatovat, že služby občanských poraden pro předlužené obyvatele samozřejmě nejsou všelékem, na to je situace zadlužených často příliš vážná.

Dokud ale nedojde k systémovým řešením a změnám v legislativě, tak platí, že občanské poradny nabízejí předluženým lidem jednu z mála možností dostupné a bezplatné pomoci, přitom pomoci vysoce odborné.

125 LEWIS, O. Kultura chudoby. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. „*Romové v osidlech sociálního vyloučení*“. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 407

126 STEINER, J. Ekonomie sociálního vyloučení. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 220

PRAKTICKÁ ČÁST

6 Šetření ve vyloučené lokalitě

Teoretickou částí mé práce jsem přiblížila problematiku sociálního vyloučení a vznik sociálně vyloučených lokalit, tedy míst, kde se koncentruje chudoba a všechny sociálně patologické jevy, které s ní souvisí.

Jedním z nejzávažnějších je obrovský nárůst zadluženosti jejich obyvatel.

V praktické části se budu věnovat šetření zadluženosti obyvatel konkrétní sociálně vyloučené lokality.

6.1 Cíle a metody šetření

V mé bakalářské práci směřuji ke dvěma cílům:

- A. Zjistit, jak velká část obyvatel vyloučené lokality je zadlužená.
- B. Zjistit míru jejich informovanosti o dluhovém pradenství a míru ochoty toto poradenství využít.

Formulace hypotéz:

1. Většina obyvatel vyloučené lokality je zadlužená.
2. Většina obyvatel vyloučené lokality má nízkou informovanost o

dostupném dluhovém poradenství.

3. Ochota obyvatel lokality využívat dluhové poradenství je malá.

Pilotní studie

Pilotní studii jsem uskutečnila metodou kvalitativního rozhovoru s příslušníky dvou romských rodin. Je to zbytek obyvatel malé vyloučené lokality v Zábřehu, zbylé rodiny emigrovaly před třemi lety do Kanady.

Touto pilotní studií jsem si ověřovala, zda respondenti budou ochotní o své zadluženosti mluvit a také vhodnost uvažovaných technik šetření.

Byla jsem si ale vědoma skutečnosti, že při tomto rozhovoru mám výhodu, kterou při vlastním výzkumném šetření už mít nebudu – s romskými rodinami ze Zábřehu se dobře znám, s jednou z romských žen mě spojuje několikaleté přátelství. Obyvatelé vyloučené lokality v Šumperku mě ale neznají, není jisté, zda budou ochotní mi pravdivě odpovědět na mé výzkumné otázky.

Po společné poradě jsme našly řešení – ve vyloučené lokalitě mě při šetření bude doprovázet jedna z žen, která má mezi obyvateli vyloučené lokality své příbuzné. Pomůže mi tak s odstraněním možné bariéry při komunikaci s respondenty.

Rozhodnutí o technice sběru dat a vzorku

Vzhledem ke skutečnostem, o kterých jsem psala ve třetí a páté kapitole mé práce, tedy předpokladu snížené funkční gramotnosti a potíží s psaným textem u některých obyvatel vyloučených lokalit, jsem se rozhodla pro rozhovor.

Pro splnění hlavního cíle mé práce – tedy zjistit, kolik z obyvatel vyloučené lokality je zadlužených – se mi jeví jako nejvhodnější kvantitativní metoda výzkumu. Použiji tedy standardizovaný rozhovor, jednu z možných kvantitativních technik.

S žádostí o poskytnutí rozhovoru oslovím všechny dospělé obyvatele vyloučené lokality v Šumperku (lokalita A v Mapě sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v ČR – viz příloha 2), bude se tedy jednat o úplný vzorek.

Může se jednat přibližně o 35 respondentů.

Jsem si vědoma skutečnosti, že tento počet respondentů je poměrně malý pro použití kvantitativní techniky. Ve fázi přípravy projektu jsem plánovala výzkum

v obou lokalitách v Šumperku zanesených v Mapě vyloučených lokalit, tedy i v lokalitě B. Krátce před jeho realizací jsem ale zjistila, že bytový dům, který lokalitu B tvořil, se stal před časem nezpůsobilý k obývání, a proto byl nájemníky opuštěn.

Konstrukce nástroje šetření a předvýzkum

Už při prvním návrhu otázek standardizovaného rozhovoru jsem si byla vědoma toho, že poskytnutí odpovědí pro můj výzkum bude od respondentů jen projevem laskavosti, a proto nesmí být rozhovor příliš dlouhý. Omezila jsem tedy počet otázek na nezbytné minimum, při kterém mohly být počáteční hypotézy mého šetření buď potvrzeny, nebo vyvráceny.

Vhodnost otázek jsem znovu testovala a na základě tohoto předvýzkumu jsem rozhovor ještě zkrátila a zmenšila počet předem daných kategorií možných odpovědí. Z předvýzkumu totiž vyplynul poznatek, že ke konci rozhovoru se respondenti již nesoustředí a tím klesá vypovídací hodnota jejich odpovědí.

Poslední otázku standardizovaného rozhovoru jsem se rozhodla nechat otevřenou. Při původně uvažovaném způsobu, tedy nabízení možností, by se mohl projevit vliv náhodného tipování.

6.2 Operacionalizace hypotéz

Pro ověření hypotézy č. 1 použiji otázky 1 – 3.

Úvodní otázkou č. 1 - *Mnoho lidí si dnes bere půjčky nebo úvěry. Máte v současné době nějaké půjčky?* - zjistím, kolik z respondentů je zadlužených.

Další otázky budou směřovat k respondentům, kteří mají dluhy. Budu jimi zjišťovat vážnost jejich zadlužení. Jedná se o otázky

č. 2 - *Jak se Vám daří je splácet?*

č. 3 - *Níže uvádím situace, ke kterým v souvislosti se zadlužením může dojít. Stala se vám některá v posledním roce, nebo vám některá z nich hrozí?*

Příčemž při zvolení každé z dále vyjmenovaných nabízených variant budu jejich zadlužení považovat za vážné.

- musel jsem si vzít na splácení další půjčky
- nedokážu je splácet
- exekuce movitých věcí v bytě

- strhávání splátek z výplaty sociálních dávek
- přerušení dodávek energií nebo vody

Otázkami č. 5 a 6 budu zjišťovat ochotu respondentů využít služeb občanských poraden, tedy ověřovat planost hypotézy č.3.

Otázkou č. 5 - *Využil jste už někdy odborné dluhové poradenství?* vyloučím respondenty, kteří již služby občanských poraden využili.

Ostatním položím otázku č. 6 - *Chtěl by jste odborné dluhové poradenství využít?*

Zbývající otázky položím za účelem ověření hypotézy č.2.

Budu zjišťovat, zda mají respondenti nějaké informace, nebo alespoň základní představu o občanských poradnách, způsobech jejich práce a o jejich nabídce pomoci. Jedná se o otázky č. 4, 7 a 8.

Otázka č. 4 - *Kde byste v Šumperku hledal poradnu pro dlužníky?*

V Šumperku poskytuje dluhové poradenství občanská poradna Společně – Jekhetane, která má kancelář na adrese Bulharská 4.

Nově nabízí pomoc s dluhy obecně prospěšná společnost Poradna při finanční tísni, a to jednou za 14 dní v budově Městského úřadu Šumperk. Donedávna nabízela dluhové poradenství i společnost Res-sef, sídlící na Zábřežské 20.

Všechny tyto odpovědi budu v mém šetření považovat za správné, a to také v případě, že respondent bude znát jen přibližné údaje.

Otázkou č. 7 - *Dále uvádím několik tvrzení o způsobech práce poraden a o zásadách, kterými se řídí pracovníci poraden při svém jednání s klienty. Rozhodněte, která tvrzení jsou správná.* - budu zjišťovat informovanost respondentů o zásadách, kterými se práce poraden řídí.

Jedna z nejdůležitějších informací o práci poraden, kterou by měli obyvatelé vyloučených lokalit mít, je ta, že pracovníci poraden budou stát opravdu na jejich straně. Ve skutečnosti není správné žádné z předložených tvrzení. Možnosti, které respondentům budu nabízet, reflektují možné obavy sociálně vyloučených obyvatel, že poradna je součástí „directing system“, tedy že je bude kontrolovat a řídit.

Pro účely mého šetření budu považovat za dostatečnou informovanost odmítnutí alespoň tří tvrzení z předložených pěti a to více než polovinou respondentů.

Otázku č. 8 - *V čem může, podle vás, poradna zadluženým lidem pomoci?*

Uvedte, prosím, aspoň dvě možnosti pomoci - nechám otevřenou, jen tak zjistím skutečnou informovanost o možných způsobech pomoci.

Každá z občanských poraden a obecně prospěšných společností v ČR, které se zabývají dluhovým poradenstvím, má jinak nastavenou úroveň služeb poskytovaných klientům. Za správnou odpověď budu v mé práci považovat každou z možností pomoci, která je nabízena občanskými poradnami v ČR. Nabízené akce v zájmu klienta byly podrobně zmapovány v diplomové práci P. Kozlové, vedoucí občanské poradny v Rychnově nad Kněžnou, a jejich výčet uvádím v příloze č. 3

Informovanost respondentů budu v mém šetření považovat za dostatečnou, pokud zjistím informovanost alespoň poloviny respondentů u dvou otázek ze tří.

7 Výsledky šetření

7.1 Průběh a výsledky šetření

Výzkumné šetření jsem realizovala ve dnech 17. – 18. března 2012 ve vyloučené lokalitě v Šumperku.

Záměrně jsem zvolila krátké časové období, obávala jsem se zkreslení výsledků šetření, ke kterému by mohlo dojít, kdyby obyvatelé vyloučené lokality své odpovědi konzultovali mezi sebou.

Neocenitelnou pomocí mi byla přítomnost mé „romské asistentky“.

Potvrdilo se, že jinak bych mohla mít značné problémy s nedůvěrou respondentů, možná by se mi nemuselo vůbec podařit získat je ke spolupráci. Rozhovory v každé rodině jsme vždy začínaly krátkým představením cílů mé práce a ujištěním, že skutečnosti, které se ve výzkumném šetření dozvím, nemohou být nijak zneužity a nikde se ve výsledcích neobjeví ani jména respondentů, ani konkrétní odpovědi jednotlivců. Ukázaly jsme jim záznamový arch, kde se odpovědi objevily jen v podobě čárek v příslušných kolonkách.

Až po rozptýlení nedůvěry a zodpovězení případných otázek respondentů jsem přistoupila ke standardizované části rozhovoru.

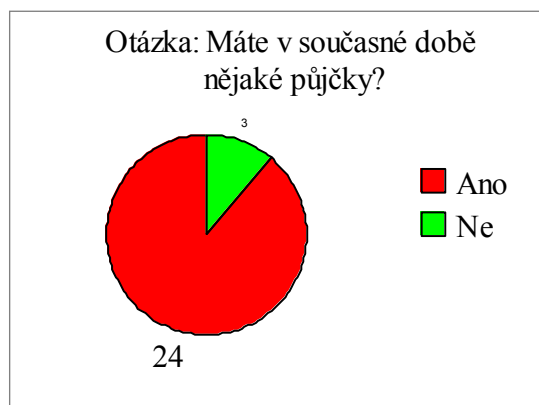
Z 31 obyvatel vyloučené lokality, které jsme se žádostí o rozhovor oslovily, byl

rozhovor odmítnut pouze 4 oslovenými. Výsledný počet respondentů je tedy 27 .

Otázka č. 1

Mnoho lidí si dnes bere půjčky nebo úvěry. Máte v současné době nějaké půjčky?

Na první otázku mi záporně odpověděli tři respondenti, kladně odpovědělo 24 respondentů.

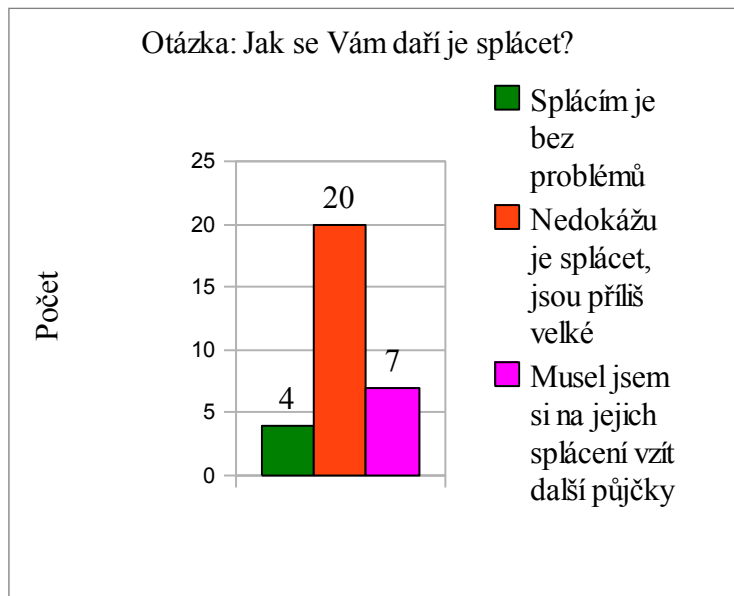
Graf 1: Podíl zadlužených a nezadlužených respondentů

Otázka č. 2 (pro respondenty, kteří mají dluhy)

Jak se Vám daří je splácet?

Z celkového počtu 24 respondentů, kteří mají dluhy, 4 nemají problémy se splácením, zbylých 20 své dluhy nedokáže splácet, z nichž sedm si navíc na splácení dluhů vzalo další půjčky. Znamená to, že 20 respondentů má vážné potíže se splácením a sedm se jich ocitlo v dluhové pasti.

Graf 2: Vážnost zadlužení obyvatel lokality

Otázka č. 3

Níže uvádím situace, ke kterým v souvislosti se zadlužením může dojít. Stala se vám některá v posledním roce, nebo vám některá z nich hrozí?

Z odpovědí na tuto otázku vyplývá několik věcí. Jednak se ukazuje vážnost zadlužení obyvatel vyloučené lokality – čtrnáct z nich, tedy nadpoloviční počet, má zkušenost s exekucí movitého majetku. Přítom návštěva exekutora v bytě je traumatizujícím zážitkem, je to vážný zásah do soukromí a do chodu rodiny.

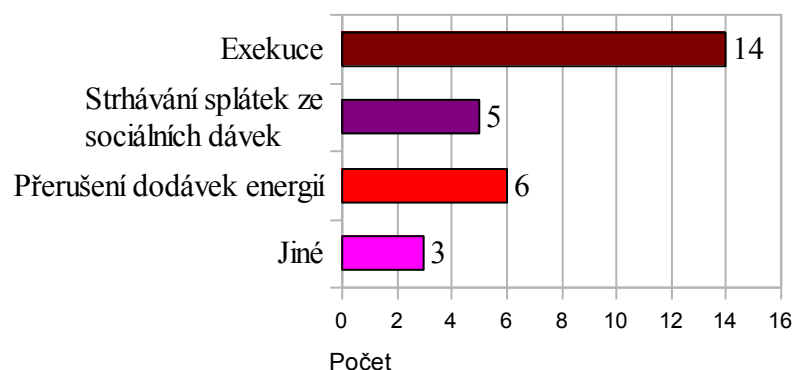
Na druhé straně jen pět respondentů uvádí strhávání splátek ze sociálních dávek, invalidních důchodů nebo jiných dávek, které jsou určeny na zabezpečení občanů. Jedním z důvodů je samozřejmě skutečnost, že dlužníci vědí, že je bezpečnější nechat si dávky posílat složenkou na poštu, protože na běžném účtu v bance by byly snadno zabaveny.

Znamená to ale také, že v této vyloučené lokalitě se naštěstí ještě nerozšířily lichvářské praktiky, kdy příjemci dávek musí část z nich rovnou odevzdávat věřitelům. Šest respondentů v posledním roce zažilo přerušení dodávek vody nebo energií.

V této otázce tři z respondentů zvolilo možnost „jiné“, a uvedli 2x propadnutí drahých nebo osobně ceněných věcí v zastavárně, kdy získaná částka byla naprosto neadekvátní hodnotě věcí, a jednou ztrátu vlastního bydlení.

Graf 3: Četnost výskytu situací, kterými jsou dlužníci ohroženi

Otázka: Stala se Vám v posledním roce uvedená událost nebo Vám hrozí?

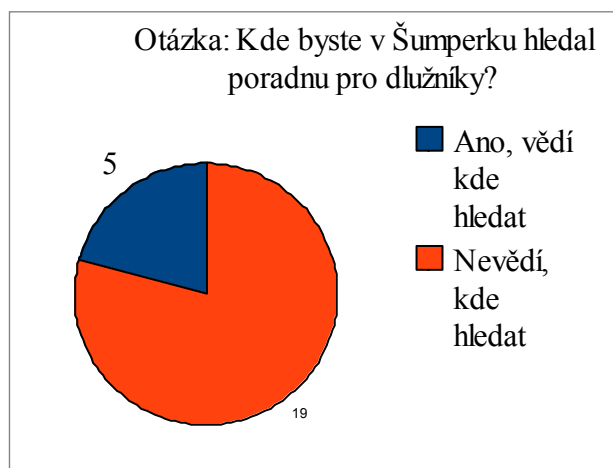

Otázka č. 4

Kde byste v Šumperku hledal poradnu pro dlužníky?

Správnou odpověď znalo 5 respondentů, za správnou odpověď jsem uznala i znalost Občanské poradny, kterou provozuje Charita Zábřeh.

Graf 4: Znalost Občanské poradny nebo jejího sídla

Otázka č. 5

Využil jste už někdy odborné dluhové poradenství?

Služeb občanské poradny využili jen tři ze všech respondentů. Dva z nich, mladí manželé, do poradny stále chodí a snaží se dosáhnout oddlužení.

Není bez zajímavosti, že se jedná o obyvatele, kteří se do lokality přistěhovali nedávno.

Graf 5: Osobní zkušenost se službami dluhového poradenství

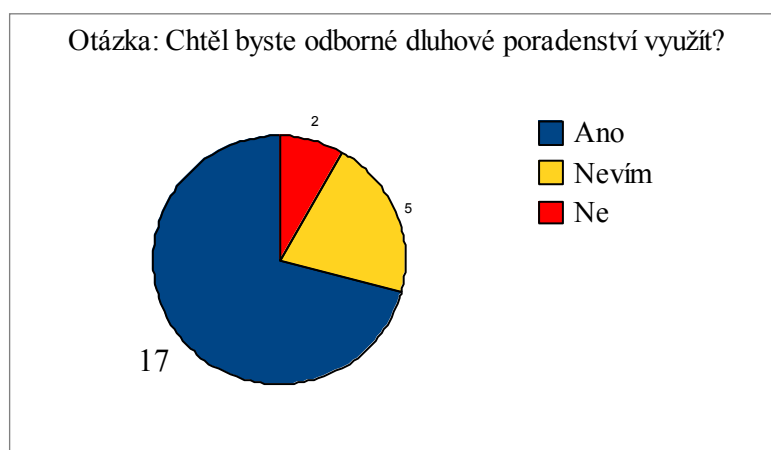

Otázka č. 6

Chtěl byste odborné dluhové poradenství využít?

Na otázku odpověděli záporně jen dva z respondentů, pět volilo možnost nevím. Naprostá většina dotázaných vyjádřila ochotu využít každé dostupné pomoci.

Graf 6: Zájem o služby občanských poraden

Otázka č. 7

Dále uvádím několik tvrzení o způsobech práce poraden a o zásadách, kterými se řídí pracovníci poraden při svém jednání s klienty.

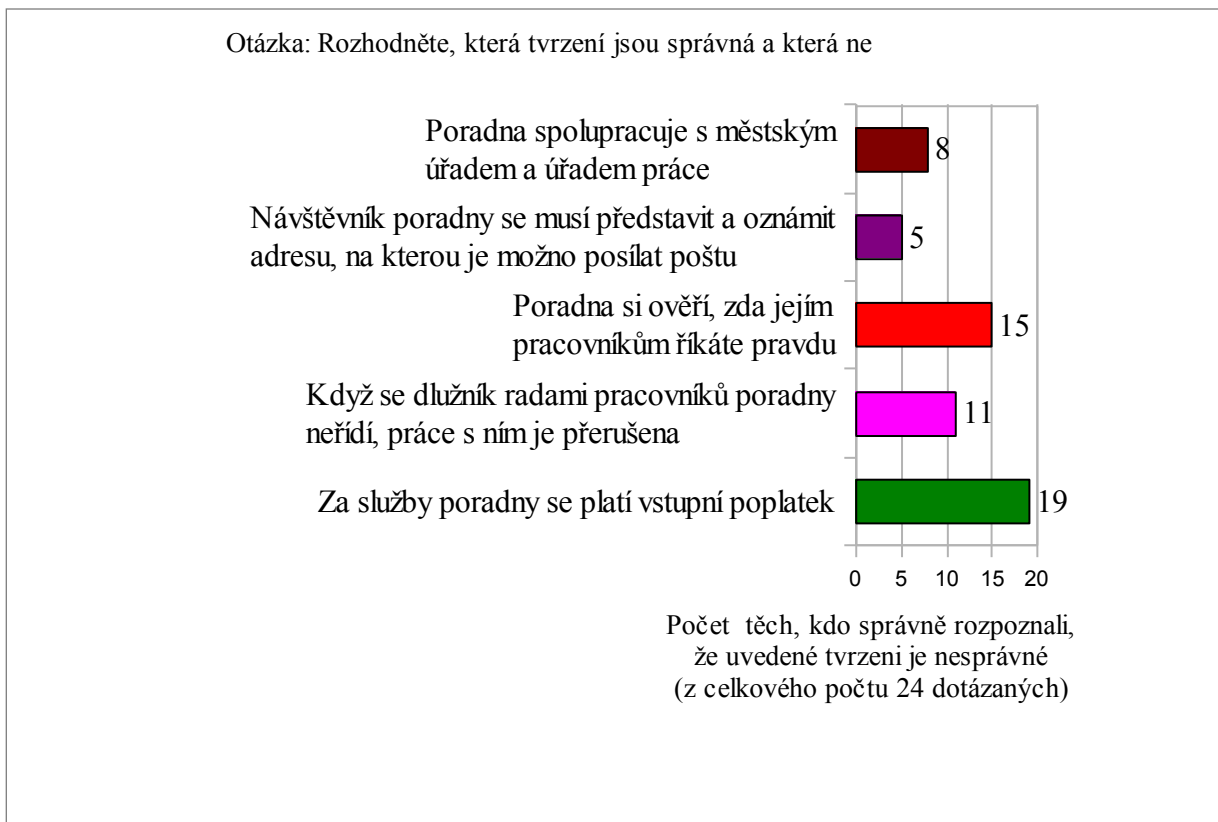
V rozhovoru byla respondentům předložena tato tvrzení:

- poradna spolupracuje s městským úřadem a úřadem práce
- návštěvník poradny se musí představit a oznámit adresu, na kterou je možno posílat poštu

- c) poradna si ověří, zda jejím pracovníkům říkáte pravdu
- d) když se dlužník radami pracovníků poradny neřídí, práce s ním je přerušena
- e) za služby poradny se platí vstupní poplatek

Jen dvě z předložených tvrzení odmítla nadpoloviční většina respondentů.

Graf 7: Počet správných odpovědí u jednotlivých tvrzení

Z výsledků vyplývá velmi nedostatečná znalost principů, na kterých stojí práce občanských poraden. Obyvatelé vyloučených lokalit zjevně nedokáží rozlišit práci nevládních neziskových organizací nebo obecně prospěšných společností od práce „sociálky“, tedy subjektů zřizovaných státem, které mají možnost kontrolovat nebo sankcionovat své klienty.

Jen dvě z tvrzení byla většinou respondentů odmítnuta. Ale ani tady není příliš důvodů k optimismu. Odmítnutí prvého z nich, tedy že poradna si bude jejich údaje ověřovat, často doprovázela věta „a jak by na to mohli přijít?“ případně „co nebudu chtít, to bych jim neřekl“. Svědčí to o tom, že neočekávají od sociálních služeb respekt ke své osobě ani možnost nastolení základní důvěry mezi poradcem a klientem.

Pouze tvrzení, že občanské poradny poskytují své služby za poplatek, bylo

velkou většinou respondentů odmítnuto jako nepravdivé.

Otázka č. 8

V čem může, podle vás, poradna zadluženým lidem pomoci?

Uveďte, prosím, aspoň dvě možnosti pomoci.

Na tuto otázku znali odpověď jen 3 respondenti, kteří už služeb poradny využili, nebo v současnosti využívají.

Většina dotázaných odpovídala stereotypně, že vůbec neví.

Šest respondentů uvedlo jednu správnou možnost, z toho 3x - pomoc s osobním bankrotem, 2x – možnost vysvětlení práv a povinností a 1x - pomoc se sestavením rozpočtu.

7.2 Interpretace výsledků šetření

Hypotéza č. 1, o zadluženosti většiny obyvatel vyloučené lokality, se potvrdila.

Míra zadluženosti je daleko větší, než jsem očekávala. Tři z obyvatel lokality zadlužení nejsou, ve dvou případech ale jde o velmi mladé obyvatele, žijící

u svých zadlužených rodičů.

Překvapením pro mě bylo, že žádný z oslovených nevyužil možnosti c), tedy odmítnutí odpovědi. Poukazuje to ale na skutečnost, o které jsem psala v teoretické části mé práce – zadluženost je v prostředí vyloučené lokality běžným jevem a samozřejmou součástí každodenního života.

Přítom většina obyvatel vyloučené lokality je zadlužena tak, že své dluhy nesplácí a splácet nedokáže, někteří už se ocitli v dluhové pasti.

Výsledky šetření potvrzují také pravdivost hypotézy číslo dvě, kdy jsem předpokládala nízkou míru informovanosti o dluhovém poradenství.

V případě všech tří otázek, kterými jsem zjišťovala znalost důležitých informací o službách dluhového poradenství, tedy - jaké služby jsou nabízeny, kde jsou nabízeny a za jakých podmínek – byla mezi respondenty zjištěna nedostatečná informovanost.

Převažující způsoby propagace služeb Občanských poraden a jiných subjektů, nabízejících dluhové poradenství v Šumperku, jsou v současné době rozšiřování propagačních letáčků, doplněných občasnou inzercí v novinách, nebo krátkým představením organizace ve vysílání městského rozhlasu. Výsledky mého šetření naznačují, že tyto způsoby propagace jsou, vzhledem k obyvatelům vyloučené lokality, málo účinné.

Při svém šetření jsem zkoumala jen četnost zadlužení obyvatel, nezkoumala jsem jiné skutečnosti, například výši jejich dluhů, rizikovost jejich půjček nebo ochotu zadlužených obyvatel dostát svým závazkům. Proto také nevím, zda by jim pracovníci poraden mohli poskytnout účinnou pomoc. Obyvatelé vyloučené lokality v Šumperku, kde jsem provedla své šetření, by ale o tuto pomoc stáli.

Hypotéza číslo 3 se tedy nepotvrdila.

Ukazuje to, podle mého názoru, že je zde velký prostor pro sociální práci, a to hlavně pro její terénní formy.

Několik obyvatel vyloučené lokality se spontánně dotazovalo na služby dluhového poradenství, ve dvou případech si dokonce přinesli tužku a adresu poradny si zapsali.

Závěr

Zadluženost ve vyloučené lokalitě je tedy alarmující a informovanost obyvatel lokality o dluhovém poradenství nedostatečná. To jsou skutečnosti, které potvrzují data získaná při šetření ve vyloučené lokalitě.

Pozitivní zjištění je, že většina respondentů vyjádřila zájem o služby dluhového poradenství. Přestože jsem v průběhu šetření zaznamenala mnoho negativistických výroků, obyvatelé lokality se ještě nedostali do takové beznaděje, kdy by přestali hledat řešení své situace.

Nedostatečná je v lokalitě také znalost zásad, kterými se řídí poskytovatelé sociálních služeb, a tedy také práv klientů, které z nich vyplývají.

Bylo by určitě zajímavé zjistit, třeba v rámci dalšího šetření, jak se obyvatelé vyloučených lokalit orientují v systému státní sociální podpory a systému sociální pomoci v ČR, kterého jsou často klienty, zda mají alespoň základní povědomí o svých právech a povinnostech a o pravomocích sociálních pracovníků a státních úředníků.

Některé poznatky, získané při šetření, nebo při návštěvách v bytech respondentů se ale nedají vyjádřit v grafech a číslech.

Jako teoretické východisko mé bakalářské práce jsem zvolila koncept kultury chudoby a odmítla jsem možnost definovat problém například jako „zadluženost v romské komunitě“, přestože v lokalitě, ve které jsem uskutečnila své šetření, bydlí prakticky jen romské rodiny.

Tento přístup mi umožnil vnímat respondenty ne jako příslušníky jiného etnika, kteří mají svůj specifický způsob hospodaření a získávání finančních prostředků, ale jako jednotlivé osoby, které mají v současné době konkrétní problém, který se dá ovlivnit sociální prací.

U respondentů, kteří se zúčastnili mého šetření, se projevíly velké rozdíly. Na jednom konci pomyslné škály je přístup starší ženy, která ze svého minimálního důchodu pravidelně splácí půjčky, které si vzala ve prospěch svých vnoučat. Na druhém konci je přístup dlužníka středního věku, který se s úsměvem přihlásil k dluhu ve výši milionu a půl, který ale neplatí a platit nebude.

Definitivní odpověď na otázku, zda se v případě romských vyloučených lokalit jedná o součást romské kultury nebo o kulturu chudoby zřejmě není možná.¹²⁷

Jsem o tom přesvědčena stejně jako autoři sborníku „Romové“ v osidlech

127 JAKOUBEK, M. Přemýšlení „Romů“ aneb „Chudoba Romů“ má povahu Janusovy tváře. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. *„Romové v osidlech sociálního vyloučení“*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 331

sociálního vyloučení, ze kterého často ve své práci cítuji.

Každopádně pro mě setkávání s touto subkulturou, ať už ji nazvu jakkoli, znamená velkou příležitost zamyslet se nad hodnotami kultury majoritní společnosti, kterou řídí „neviditelná ruka trhu“. Praktiky společností, které dostávají část občanů naší země do dluhové pasti a bezvýchodné situace, jsou její součástí.

Použitá literatura:

BALABÁN, Z. (editor). *Slabikář finanční gramotnosti*. 1. vyd. Praha: COFET, 2009. 448 s. ISBN 80-254-4207-4.

ČERNOHORSKÝ, J.(editor). *Příručka pro člena zastupitelstva obce po volbách v roce 2010*. Praha: Svaz měst a obcí České republiky, 2010. 184 s. ISBN 978-80-254-8660-3

DAHRENDORF, R. *Moderný sociálny konflikt. Eseje o politike slobody*. Bratislava: Archa, 1991. 320 s. ISBN 80-711-5024-X.

HIRT, T., JAKOUBEK, M. „*Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006. 414 s. ISBN 80- 86898-76-8.

JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004. 383 s. ISBN 80-86473-83-X.

KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. 2. vyd. Praha: SLON, 2011. 158 s. ISBN 978-80-7419-017-9.

KELLER, J. *Tři sociální světy*. Praha: SLON, 2011.211 s.
ISBN 978-80-7419-044-5.

MAREŠ, P. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*. č. 3 (2000), sv. 36.

MAREŠ, P. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: SLON, 1998, 172 s. ISBN 80-901424-9-4.

MAREŠ, P. *O chudobě v české a slovenské společnosti*. Brno: Masarykova universita, 1995. 147 s. ISBN 80-2101-245-5

MATOUŠEK, O.,KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005. 351 s. ISBN 80-7367-002-X

MERTON, R. K. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: SLON, 2000. 276 s. ISBN 978-80-86429-70-0

MURPHY, R. F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON, 1998. 267 s. ISBN 80-85850-53-2.

SYROVÁTKOVÁ,Š.,MACHALÍČEK,J.,CHRISTOVÁ,J. *Dluhová problematika*. Dodatek k 1. vyd. Plzeň: Člověk v tísní, 2008. 111s. ISBN 978-80-86961-28-6
Sociální práce se zadluženými. *Sociální práce*. č. 2/2009, ISSN 1213-6204.

Další použité prameny:

KOZLOVÁ, P. *Sociální služby předluženým v občanských poradnách*. Olomouc, 2010. bakalářská práce (Bc.). UP OLOMOUC. Filozofická fakulta. Dostupné z http://theses.cz/id/4mh5tu/bdp_upol_petra_kozlova_2010.pdf

Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. MPSV, 2006. 106 s.

Dostupné z <http://www.mpsv.cz/>(cit. 26.3. 2012)

Národní program Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Česká republika. MPSV. 23 s. Dostupné z <http://www.vlada.cz/>(cit. 26.3. 2012)

Souhrnná zpráva o realizaci výzkumného projektu HS 108/03
„Dlouhodobýstacionární terénní výzkum sociálně vyloučených romských komunit“. MPSV. 27 s. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/>(cit. 26.3. 2012)

LAUBEOVÁ, L., HRABAŇOVÁ, G., VESELÝ, I. *Sociální vyloučení a pokusy o deetnizaci Romů v České republice.* 11.3. 2009.
Přístupno z <http://www.blisty.cz/>

Pochod proti Romům. Šli všichni, nejen extremisté.
Parlamentní listy ze dne 29. 8. 2011. Dostupné z <http://www.parlamentnilisty.cz/>

Prevence zadlužování českých domácností s důrazem na sociálně slabé a vyloučené skupiny obyvatel. MV, odbor prevence kriminality, 2008. 53 s.
Dostupné z <http://www.mvcr.cz/> (cit. 26.3. 2012)

HRUBÁ, K., STEJSKALOVÁ, E. *Právní rozbor k problematice zadlužování sociálně deprivovaných vrstev obyvatelstva.* 76 s. Dostupné z <http://www.mvcr.cz/>
(cit. dne 26.3. 2012)

Půjčujte si s rozumem – hlavně před Vánoci. Občanské sdružení SPES. 9 s.
<http://www.oprk.cz/> (cit. dne 26.3. 2012)

Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice. Dostupné z http://www.esfcr.cz/mapa/stav_CR1.html(cit. 26.3. 2012)

<http://www.obcanskeporadny.cz/> ze dne 12. 3. 2012

Zákon č. 40/1993 Sb., o nabytí a pozbytí státního občanství v ČR, ve znění pozdějších předpisů. Ze dne 29. prosince 1992

Zákon č.110/2006 Sb.,o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů. Ze dne 14. března 2006

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů. Ze dne 29. listopadu 1961

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. Ze dne 14. března 2006

konzultace s vedoucí OP Společně – Jekhetane v červnu 2011

konzultace s pracovníci organizace RES-SEF, o.s., v říjnu 2011.

konzultace s vedoucí Domova pro matky s dětmi v Zábřehu v srpnu 2010

Seznam příloh

Příloha 1 – Otázky standardizovaného rozhovoru

Příloha 2 – Lokalita A, popis lokality je součástí materiálu MPSV Mapa sociálně vyloučených a vyloučením ohroženýchromských lokalit v České

republice

Příloha 3 – Tabulka č.1 – akce v zájmu uživatele, které poradny v oblasti práce s předluženými praktikují. Tabulka je převzata z bakalářské práce P. Kozlové Sociální služby předluženým v občanských poradnách.

Příloha 1 - Otázky pro standardizovaný rozhovor

1. Mnoho lidí si dnes bere půjčky nebo úvěry. Máte v současné době nějaké půjčky?

- Možnosti:
- a) Nemám žádné
 - b) Mám půjčky

c) Odmítnutí odpovědi

2. (Pro respondenty, kteří mají dluhy.) Jak se Vám daří je splácet?

- Možnosti:
- a) Splácím je bez problémů
 - b) Musel jsem si na jejich splácení vzít další půjčky
 - c) Nedokážu je splácet, jsou příliš velké
 - d) Jiná varianta

3. Níže uvádím situace, ke kterým v souvislosti se zadlužením může dojít.

Stala se vám některá v posledním roce, nebo vám některá z nich hrozí?

- Možnosti:
- a) Exekuce movitých věcí v bytě
 - b) Strhávání splátek z výplaty sociálních dávek
 - c) Přerušování dodávek energií
 - d) Jiné

4. Lidem, kteří mají problémy se splácením půjček, radí občanské poradny.

Kde byste v Šumperku hledal poradnu pro dlužníky?

5. Využil jste už někdy odborné dluhové poradenství?

6. Chtěl by jste odborné dluhové poradenství využít?

- Možnosti:
- a) ano
 - b) nevím
 - c) ne

7. Dále uvádím několik tvrzení o způsobech práce poraden a zásadách, kterými se řídí pracovníci poraden. Rozhodněte, která tvrzení jsou správná a která nejsou.

- a) poradna spolupracuje s městským úřadem a úřadem práce
- b) návštěvník poradny se musí představit a oznámit adresu, na kterou je možno posílat poštu

- c) poradna si ověří, zda jejím pracovníkům říkáte pravdu
- d) když se dlužník radami pracovníků poradny neřídí, práce s ním je přerušena
- e) za služby poradny se platí vstupní poplatek

8. V čem by mohla, podle Vás, poradna zadluženým lidem pomoci?

Uved'te, prosím, aspoň dvě možnosti.

**Příloha 2 – Lokalita A, Mapa sociálně vyloučených a vyloučením ohrožených
romských lokalit v České republice**

Obec s rozšířenou působností: Šumperk

Lokalita A

DESKRIPCE LOKALITY, JEJÍ VZNIK A VÝVOJ

Typ lokality: Činžovní dům s malometrážními byty. Dům má 6 vchodů, z toho 1 je výhradně romský.

Poloha lokality v rámci obce: Běžná zástavba

Míra prostorového vyloučení: Žádné. Dům je ve slepé ulici, ale je součástí zástavby. Sociálně nevyloučení obyvatelé bydlí v sousedních vchodech.

Většina základních služeb je dostupná cca 4 – 15 minut chůze od lokality.

Stav domu: Bezvadný. Dům je po rekonstrukci (fasáda, střecha).

Má pouze částečně poničené společné prostory.

Byty trpí, protože v nich žijí až třígenerační rodiny.

Vybavenost domu: Standardní výbava

V některých případech je WC pouze na chodbě a byt má pouze topení na pevná paliva.

Vlastník nemovitosti: Obec. Dům je ve vlastnictví města.

Je využíván institut zvláštního příjemce.

V 1 případě byla nařízena exekuce (obyvatelé však zatím nebyli vystěhováni).

Vznik a vývoj lokality, mechanismy vstupu a výstupu: Lokalita vzniklá nově řízeným sestěhováním.

Lokalita vznikla v 90. letech z důvodu rekonstrukce domů v centru města.

Romům byly v lokalitě přidělovány byty. Rodiny se postupně rozrůstaly.

POČET OBYVATEL LOKALITY, VZDĚLANOSTNÍ A VĚKOVÁ STRUKTURA

Celkový počet obyvatel obce: 28 475

Odhad počtu romských obyvatel lokality: Informace nezjištěna. Cca 8 velkých třígeneračních rodin.

Odhad podílu Romů na celkovém počtu obyvatel lokality: 90 %

Odhad věkové struktury: Do 15 let - Informace nezjištěna

Od 16 do 60 let - Informace nezjištěna

Nad 61 let - Informace nezjištěna

Odhad vzdělanostní struktury: Maximálně základní - 100 %

Střední bez maturity: 0

Střední s maturitou a vyšší: 0

ZABEZPEČENÍ OBŽIVY

Celková míra nezaměstnanosti v obci: 9,40 %

Odhad míry nezaměstnanosti romských obyvatel lokality: 89 %

Formy zabezpečení obživy: Většina obyvatel je závislá na sociálních dávkách.

Někteří příležitostně pracují, většinou „načerno“ (pomocné stavební a výkopové práce).

Někteří si přivydělávají sběrem železného šrotu či rozebíráním autovraků.

SOCIÁLNĚ PROBLÉMOVÉ JEVY

Formy a míra výskytu: Ojediněle se zde vyskytuje gamblerství.

Příloha 3 – akce v zájmu uživatele, které poradny v oblasti práce s předluženými praktikují

Akce v zájmu uživatele	Počet poraden	Počet poraden v %
Sestavování rodinného rozpočtu	19	59,00%
Sestavování seznamu věřitelů	28	88,00%
Sepisování dokumentů k soudu	23	72,00%
Poskytnutí vzoru dokumentu k soudu	32	100,00%
Sepisování dokumentů k exekutorským úřadům	19	59,00%
Poskytnutí vzoru dok. k exekutorským úřadům	29	91,00%
Sepisování dokumentů adresovaných věřitelům	21	66,00%
Poskytnutí vzorů dok. adresovaných věřitelům	28	88,00%
Doprovod k soudu	3	9,00%
Doprovod k exekutorovi	3	9,00%
Doprovod k věřiteli	3	9,00%
Vyjednávání za klienta - telefonické	19	59,00%
Vyjednávání za klienta - osobní	5	16,00%
Vyjednávání za klienta - písemné	7	22,00%
Poskytnutí vzoru a vysvětlení návrhu na zahájení insolvenčního řízení	32	100,00%
Sepisování návrhu na zahájení insolvenčního řízení	19	59,00%
Doprovod klienta k insolvenčnímu soudu	3	9,00%
Poskytnutí souvisejícího poradenství v průběhu insolvenčního řízení	27	84,00%

Anotace

Jméno a příjmení autora: Helena Holubová

Název katedry a fakulty: Univerzita Palackého v Olomouci, Filosofická fakulta

Název bakalářské diplomové práce: Zadluženost ve vyloučené lokalitě

Vedoucí práce: Mgr. Vladislava Závorská

Počet znaků: 77 362

Počet příloh: 3

Počet použitých zdrojů: 33

Klíčová slova: dluhové poradenství, kultura chudoby, sociálně vyloučené lokality, sociální exkluze, zadluženost

Práce je věnována obyvatelům sociálně vyloučených lokalit. Ve své teoretické části se práce zabývá sociální exkluzí a vznikem lokalit, kde se koncentrují občané postižení vyloučením a chudobou. V těchto lokalitách se pak rozvíjí kultura chudoby se všemi průvodními negativními jevy. Praktická část práce je zaměřena na zadluženost obyvatel konkrétní lokality, kde pomocí kvantitativní výzkumné techniky je zjišťována jednak míra zadluženosti, tak také míra informovanosti o dluhovém poradenství a ochota obyvatel lokality této sociální služby využít.

Key words:

Culture of poverty, debt counselling, indebtedness, social exclusion, socially excluded localities

The thesis focuses on inhabitants of socially excluded localities. Its theoretical part deals with social exclusion and emergence of localities with concentration of citizens afflicted by exclusion and poverty. These localities develop culture of poverty with all its accompanying negative features. The practical part is focused on a specific locality and indebtedness of its inhabitants. Using the quantitative research technique we have ascertained the extent of indebtedness as well as the level of awareness of debt counselling and the local citizens' willingness to take advantage of this social service.